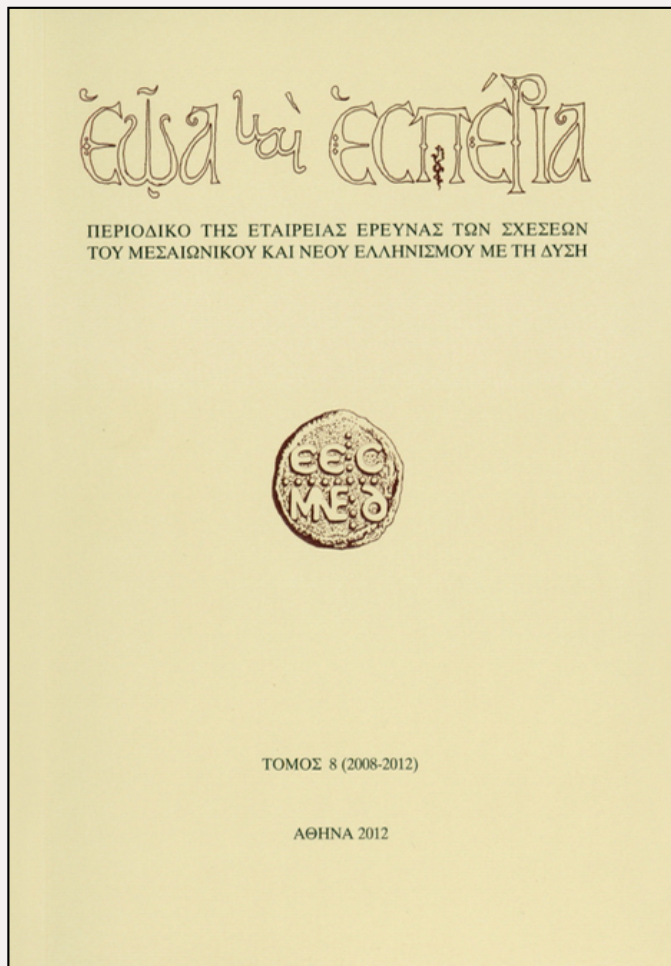

Eoa kai Esperia

Vol. 8, 2012

Οὐ γὰρ δὴ μετριώτεροι τῶν Ἑσπερίων ἐχθρῶν οἱ
παρὰ τῆς Ἀνατολῆς ὀρμώμενοι Τοῦρκοι: Ο
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 14ου ΑΙΩΝΑ

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΝΑΥΣΙΚΑ

<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.16>

Copyright © 2012

To cite this article:

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, (2013). Οὐ γὰρ δὴ μετριώτεροι τῶν Ἑσπερίων ἐχθρῶν οἱ παρὰ τῆς Ἀνατολῆς ὀρμώμενοι Τοῦρκοι: Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 14ου ΑΙΩΝΑ. *Eoa kai Esperia*, 8, 325-352. doi:<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.16>

***Οὐ γὰρ δὴ μετριώτεροι τῶν Ἑσπερίων ἐχθρῶν
οἱ παρὰ τῆς Ἀνατολῆς ὀρμώμενοι Τοῦρκοι:***
**Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 14ου ΑΙΩΝΑ***

Ο 14ος αιώνας υπήρξε για το Βυζάντιο η κρισιμότερη καμπή της πορείας του προς την πτώση. Ήταν μια εποχή έντονων εναλλαγών, η οποία καθορίστηκε κυρίως από τη σχεδόν απρόσκοπτη και ουσιαστικά μη αναστρέψιμη εξάπλωση των γειτόνων της αυτοκρατορίας εις βάρος της, αλλά και τις συνεχιζόμενες δυναστικές διαμάχες που οδήγησαν σε έντονες εσωτερικές αναταράξεις και στην κατάρρευση της οικονομίας.

Κατά το πρώτο μισό του 14ου αιώνα, αποφασιστικό ρόλο διαδραμάτισαν οι εμφύλιες συρράξεις. Η Μακεδονία και η Θράκη χρησιμοποιήθηκαν ως το θέατρο των εχθροπραξιών, αρχικά, ανάμεσα στον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο και τον εγγονό του Ανδρόνικο Γ΄ ενώ, στη συνέχεια, επήλθε ρήξη μεταξύ της χήρας του Ανδρόνικου Γ΄, Άννας της Σαβοΐας, και του μεγάλου δομέστικου Ιωάννη Καντακουζηνού. Οι συγκρούσεις αυτές έδωσαν την ευκαιρία στους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας να πραγματοποιήσουν πολλές επιδρομές ή και να εγκατασταθούν στα βυζαντινά εδάφη. Οι πρώτοι που επωφελήθηκαν από την κατάσταση ήταν τα βαλκανικά κράτη. Οι παλιοί ανταγωνιστές του Βυζαντίου στα Βαλκάνια, οι Βούλγαροι, διατηρούσαν τις διεκδικήσεις τους στη Μακεδονία, ενώ η Σερβία εκδήλωνε έντονα τις ηγεμονικές προθέσεις της έως το 1346, οπότε ο Σέρβος κษάλης Στέφανος Δουσάν στέφθηκε βασιλεύς *Ρωμαίων*¹.

Η περίοδος των εμφυλίων υπήρξε και η πρώτη φορά που ένας νέος ισχυ-

* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΔΩΝΗΣ, *Ἐπιστολαί*, έκδ. R.-J. LOENERTZ, Démétrius Cydonès Correspondance, τ. I-II [Studi e Testi, 186, 208], Città del Vaticano 1958-1960, αρ. 313²²⁻²³ (στο εξής: ΚΥΔΩΝΗΣ, *Ἐπιστολαί*). Η πρώτη μορφή αυτού του άρθρου με τίτλο «Θεόδωρος Παλαιολόγος και Βαρθολομαία Acciaiuoli: η Πελοπόννησος στα τέλη του 14ου αιώνα» παρουσιάστηκε στην Ημερίδα του διεπιστημονικού μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Νίκος Οικονομίδης» με τίτλο *Το Βυζάντιο τον 14ο αιώνα: συρρίνωση και εξέλιξη, αντιπαλότητες και ακτινοβολία* που πραγματοποιήθηκε στις 29/4/2010.

1. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ρωμαϊκής Ἱστορίας λόγοι*, έκδ. L. SCHOPEN, Nicephori Gregorae Byzantina Historia, τ. I-II, Bonnae 1829-1830, έκδ. I. BEKKER, Nicephori Gregorae Historiae By-

ρός αντίπαλος παρουσιάστηκε στα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας. Ήταν οι Οθωμανοί Τούρκοι², που κατάφεραν να παραγκωνίσουν τα υπόλοιπα τουρκικά εμιράτα της Μικράς Ασίας και να καταλάβουν τις εναπομείναντες βυζαντινές κτήσεις της περιοχής³. Το 1326 παραδόθηκε η Προύσα, το 1331 η Νίκαια και το 1337 η Νικομήδεια, ενώ η προέλαση συνεχίστηκε στην Ευρώπη με την κυριαρχία τους το 1354 στην Καλλίπολη και το 1361 στην Αδριανούπολη⁴. Ωστόσο, η εδραίωση των Οθωμανών στην Ευρώπη ξε-

---

zantinae libri postremi, τ. III Bonnae 1855, τ. II, σ. 746¹⁶-747⁵. Βλ. J. W. BARKER, The question of ethnic antagonisms among Balkan states of the fourteenth century, στο: *Peace and war in Byzantium. Essays in honor of George T. Dennis, S.J.*, T. S. MILLER – J. NESBITT (επιμ.), Washington, D.C. 1995, σ. 165-177· M. BARTUSIS, The settlement of Serbs in Macedonia in the era of Dušan's conquests, στο: *Studies on the internal diaspora of the Byzantine Empire*, HÉLÈNE AHRWEILER – ANGELIKI E. LAIOU (επιμ.), Washington, D.C. 1998, σ. 151-159· G. SOULIS, The Serbs and Byzantium during the reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his successors, Washington, D.C. 1984.

2. Στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιηθούν οι όροι «Οθωμανός» και «οθωμανικός» αναφορικά με το Οθωμανικό εμιράτο της Βιθυνίας. Ο όρος «τουρκικός» χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει δυνάμεις τουρκικών πληθυσμών με μεικτή σύνθεση ή πειρατές.
3. Γενικά για την επέκταση των Οθωμανών στην Μικρά Ασία βλ. C. CAHEN, Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history, c. 1071-1330, αγγλ. μτφρ. J. JONES-WILLIAMS, New York 1968· Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ-ΑΡΝΑΚΗΣ, Οί πρώτοι Όθωμανοί. Συμβολή εις τὸ πρόβλημα τῆς πτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1282-1337) [Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 41], Ἀθήναι 1947· H. İNALCIK, The Ottoman Empire. The classical age, 1300-1600, London 1973· M. F. KÖPRÜLÜ, Les origines de l'Empire Ottoman [Études Orientales, 3], Paris 1935 (αγγλ. M. F. KÖPRÜLÜ, The origins of the Ottoman Empire, μτφρ. G. LEISER, Albany 1992)· W. L. LANGER – R. P. BLAKE, The rise of the Ottoman Turks and its historical background, *The American Historical Review* 37 (1932) 468-505· S. J. SHAW, History of the Ottoman Empire and modern Turkey, τ. I: Empire of the Gazis: The rise and decline of the Ottoman Empire, 1280-1808, Cambridge University Press, Cambridge 1976· S. VRYONIS, JR., The decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century, Los Angeles 1971· P. WITTEK, The rise of the Ottoman Empire [Royal Asiatic Society Monographs, 23], New York 1938 [ανατ. New York 1971]. Βλ. επίσης τις νεώτερες μελέτες JULIAN CHRYSOSTOMIDES, The Byzantine Empire from the eleventh to the fifteenth century, στο: *The Cambridge history of Turkey, I: Byzantium to Turkey, 1071-1453*, KATE FLEET (επιμ.), Cambridge University Press, Cambridge 2009, σ. 6-50· R. P. LINDNER, Anatolia, 1300-1451, αυτόθι, σ. 102-137· C. IMBER, The Ottoman Empire 1300-1481, Istanbul 1990· C. KAFADAR, Between two worlds. The construction of the Ottoman state, University of California Press, Berkeley – Los Angeles 1996· H. W. LOWRY, The nature of the early Ottoman state, State University of New York Press, Albany 2003· NEVRA NECİPOĞLU, Byzantium between the Ottomans and the Latins. Politics and society in the late Empire, Cambridge University Press, Cambridge 2009 (στο εξής: NECİPOĞLU, Byzantium)· ELIZABETH A. ZACHARIADOU, L'Asie Mineure turque, στο: *Le monde byzantin, III: Byzance et ses voisins, 1204-1453*, ANGELIKI LAIOU – CÉCILE MORRISON (επιμ.), Paris 2011, σ. 369-399.
4. Για την πτώση της Αδριανούπολης βλ. ELIZABETH A. ZACHARIADOU, The conquest of Adri-

κίνησε από τη Θράκη και οφείλεται κυρίως στη συνεργασία τους με τον Ιωάννη Καντακουζηνό, ο οποίος διατηρούσε συμμαχικές σχέσεις, κατά πρώτο λόγο με τον ηγεμόνα των Οθωμανών Ορχάν αλλά και με άλλους Τούρκους αρχηγούς στον πόλεμο εναντίον του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου⁵.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η διαρκής παρουσία των Δυτικών. Ο ελλαδικός χώρος φιλοξενούσε φραγκικές ηγεμονίες, κατάλοιπα της Δ΄ Σταυροφορίας, όπως το πριγκηπάτο της Αχαΐας, αλλά και ισχυρές βενετικές κτήσεις, κυρίως στην Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, που κυριαρχούσαν στο εμπόριο και τη ναυτιλία.

Ταυτόχρονα, νέες δυνάμεις με καθαρά στρατιωτικό χαρακτήρα και προσανατολισμό, όπως οι Καταλανοί και οι Ιωαννίτες ιππότες, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο. Η Καταλανική Εταιρεία, ειδικότερα, ήταν μια ομάδα μισθοφόρων που κάλεσε ο ίδιος ο Ανδρόνικος Β΄ για να αντιμετωπίσει τις τουρκικές επιδρομές στη Μικρά Ασία και στη συνέχεια πέρασαν στα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας ερχόμενοι σε σύγκρουση με τους φράγκους ηγεμόνες. Το 1311 στη μάχη της Κωπαΐδας, οι Καταλανοί πέτυχαν συντριπτική νίκη εναντίον των Φράγκων και κατέλαβαν το δουκάτο των Αθηνών⁶. Οι Ιωαννίτες ιππότες αντίθετα, που είχαν εγκαταλείψει τους Αγίους Τόπους μετά την πτώση της Άκρας το 1292, εγκαταστάθηκαν στα Δωδεκάνησα το 1306 χωρίς να δείχνουν περαιτέρω επεκτατική διάθεση⁷.

Διαφοροποιημένη από αυτήν της υπόλοιπης αυτοκρατορίας παρουσιάζεται στον μελετητή η εικόνα της Πελοποννήσου κατά τα τέλη του 14ου αιώνα, για την οποία η μόνη σοβαρή απειλή υπήρξε ο Μαύρος Θάνατος, η επιδημία βουβωνικής πανώλους που επεκτάθηκε σε όλη την Ευρώπη το 1347-1348⁸.

anople by the Turks, *Studi Veneziani* 12 (1970) 211-217 (= Η ΙΔΙΑ, *Romania and the Turks, c. 1300-c. 1500* (Variorum reprints), London 1985, XII]· Η. İNALCIK, The conquest of Edirne (1361), *Archivum Ottomanicum* 3 (1971) 185-210. Για την Καλλίπολη βλ. P. CHARANIS, On the date of the occupation of Gallipoli by the Turks, *Byzantinoslavica* 16 (1955) 113-117.

5. ELIZABETH A. ZACHARIADOU, The emirate of Karasi and that of the Ottomans: two rival states, στο: Η ΙΔΙΑ, *Studies in pre-Ottoman Turkey and the Ottomans* [Variorum reprints] Aldershot – Burlington 2007, VIII, σ. 233. Για τις σχέσεις του Καντακουζηνού με τους Τούρκους βλ. ενδεικτικά J. GILL, John VI Cantacuzenus and the Turks, *Βυζαντινά* 13 (1985) 55-76.
6. Βλ. ενδεικτικά K. M. SETTON, The Catalans in Greece, 1311-1380, στο: *The History of the Crusades, III: The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Ο ΙΔΙΟΣ (επιμ.), University of Wisconsin Press, Madison 1975, σ. 167-224.
7. Βλ. σχετικά και A. LUTTRELL – ELIZABETH A. ZACHARIADOU, Sources for Turkish history in the Hospitallers' Rhodian archive 1389-1422 [Πηγές, 14], Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Athens 2008.
8. ...ἔγιναν δὲ καὶ θανατικὰ θ'. τὸ/ μέγα ἤγουν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει/ ,ζωνζ'. τὸ δεύτερον ἐν ἔτει/ ,ζωοα'. τὸ τρίτον ἔγινεν ἐν ἔτει/ ,ζωπβ'. τὸ τέταρτον ἔγινεν ἐν/ ἔτει ,ζωγ'. τὸ πέμπτον ἔγινεν

Στην Πελοπόννησο, κατά την Παλαιολόγεια εποχή, η ισχύς και τα εδάφη της αυτοκρατορίας αυξάνονταν συνεχώς. Για περίπου δύο αιώνες, η βάση του Βυζαντίου στην περιοχή υπήρξε το δεσποτάτο του Μορέως, ένα ιδιότυπο κρατικό μόρφωμα, εξαρτημένο και συγχρόνως ανεξάρτητο από την Κωνσταντινούπολη. Η διαφορά ανάμεσα στην Πελοπόννησο και τις υπόλοιπες βυζαντινές επαρχίες αφορούσε στο πρόσωπο που ασκούσε την εξουσία. Ο εκάστοτε δεσπότης, πάντα έμπιστος συγγενής του αυτοκράτορα, αναλάμβανε την ευθύνη να υλοποιήσει την πολιτική του κέντρου και ταυτόχρονα να σχεδιάσει τη δική του διπλωματική και πολιτική πορεία. Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι το κύριο πρόσωπο της μελέτης αυτής, ο δεσπότης του Μορέως Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος, η διαδρομή του οποίου σχετίστηκε με πολλά σημαντικά γεγονότα της εποχής του.

Αρχής γενομένης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, από το 1262, οπότε οι Βυζαντινοί επανήλθαν στην Πελοπόννησο, οι Παλαιολόγοι αυτοκράτορες έδωσαν ξεχωριστή σημασία στην εδραίωση του κράτους της Πελοποννήσου. Το μεγαλύτερο μέρος της είχε κατακτηθεί σχεδόν αμέσως μετά την άλωση του 1204 και είχε ιδρυθεί το φραγκικό πριγκηπάτο της Αχαΐας από τους Γουλιέλμο Champlitte και Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο. Ο τελευταίος βυζαντινός θύλακας, η Μονεμβασία, παραδόθηκε το 1248 στον Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο έπειτα από τριετή πολιορκία.

Η νίκη, όμως, του Μιχαήλ Η΄ στην Πελαγονία το 1259 και η τριετής αιχμαλωσία του Βιλλεαρδουίνου στη Νίκαια είχαν ως αποτέλεσμα την παραχώρηση στους Βυζαντινούς της Μονεμβασίας και του Μυστρά, του φρουρίου που ο ίδιος ο Γουλιέλμος είχε ανεγείρει. Η επιστροφή των Βυζαντινών στην Πελοπόννησο συνοδεύτηκε από την οργάνωση του διοικητικού συστήματος στην περιοχή και την αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων υπό τον αδελφό του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, καίσαρα Κωνσταντίνο Παλαιολόγο.

Μετά την εδραίωση του βυζαντινού κράτους στην Πελοπόννησο, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄, τη διοίκηση ανέλαβε ένας αξιωματούχος με ενιαύσια θητεία που είχε τον τίτλο *κεφαλή*⁹. Μεταξύ του 1270 και

έν/ έτει ,ζωθ'. τὸ ἔκτον ἔγινεν ἐν ἔτει/ ,ζαζ'. τὸ ἕβδομον ἔγινεν ἐν ἔτει/ ,ζαιή', τὸ ὄγδοον ἔγινεν ἐν ἔτει/ ,ζακς'. τὸ ἔννατον ἔγινεν ἐν ἔτει/ ,ζαλθ'..., Βραχέα Χρονικά, έκδ. P. SCHREINER, Die byzantinischen Kleinchroniken, τ. I-III [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 12], Wien 1975-1979, αρ. 33, §6D (στο εξής: Βραχέα Χρονικά). Βλ. και την λεπτομερέστατη περιγραφή που παραδίδει για την ασθένεια ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, έκδ. L. SCHOPEN, Ioannis Cantacuzeni ex imperatoris Historiarum libri IV, τ. I-III, Bonnae 1828-1832, τ. III, σ. 49¹⁵-52¹⁹ (στο εξής: ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ).

9. L. MAKSIMOVIC, The Byzantine provincial administration under the Palaiologoi, Amsterdam 1988, σ. 117 κ.εξ., ιδιαίτερα σ. 132-133.

του 1290 ο χρόνος της θητείας του αυξήθηκε, για πρακτικούς λόγους, ενώ η έδρα της κεφαλής μεταφέρθηκε από τη Μονεμβασιά στον Μυστρά.

Έως και το 1380, η απόλυτη κυριαρχία της περιοχής ανήκε στην οικογένεια των Καντακουζηνών, ακόμη και πριν από την εμφάνιση του Ιωάννη ΣΤ΄ στο πολιτικό προσκήνιο της πρωτεύουσας, λόγω της επιρροής και της μεγάλης εγγείου ιδιοκτησίας που διέθετε η οικογένεια στην Πελοπόννησο. Μάλιστα, ανάμεσα στους πρώτους διοικητές ήταν ο πατέρας του Ιωάννη Καντακουζηνού, αλλά και ο πεθερός του Ανδρόνικος Παλαιολόγος Ασάν¹⁰.

Ο Ιωάννης ΣΤ΄, ύστερα από την ανάρρησή του στον θρόνο, θέλησε να αναβαθμίσει τον διοικητή της Πελοποννήσου και να δημιουργήσει μια νέα ηγεμονία, αυτόνομη και ταυτόχρονα εξαρτώμενη από την πρωτεύουσα¹¹. Νέος επικεφαλής τέθηκε ο δευτερότοκος γιος του Μανουήλ Καντακουζηνός¹², ο οποίος εστάλη το 1349 στον Μυστρά, φέροντας πλέον τον τίτλο του δεσπότη¹³.

Ο Μανουήλ κατάφερε να δημιουργήσει ένα περιβάλλον τάξης και ευμάρειας, σε μια περιοχή προβληματική, σύμφωνα, τουλάχιστον, με την αφήγηση του Ιωάννη Καντακουζηνού¹⁴. Παρ' όλα αυτά, όταν το 1380 πέθανε άτεκνος, ανέκυψαν προβλήματα μέσα στην επικράτεια του δεσποτάτου. Την

10. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, έκδ. E. TRAPP κ.ά., Wien 1976-1994 (κ.εξ. ως Addenda), αρ. 1489 (στο εξής: PLP).
11. D. A. ZAKYTHINOS, *Le Despotat grec de Morée*, τ. I-II, 2η έκδοση συμπληρωμένη από τη ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, London 1975, τ. I, σ. 94 (στο εξής: ZAKYTHINOS, Despotat).
12. D. M. NICOL, *The Byzantine family of Kantakuzenos (Cantacuzenus)*, ca. 1100-1460. A genealogical and prosopographical study, Washington, D.C. 1968, αρ. 25 (στο εξής: NICOL, Kantakuzenos)· PLP, αρ. 10981· ZAKYTHINOS, Despotat, τ. I, σ. 95-113.
13. Βραχέα Χρονικά, αρ. 33, §7D: ...έν έτει ρωνζ' ήλθεν ό δεσπότης ό Κατακουζηνός εις τόν Μωρέα.
14. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, τ. III, σ. 853-862: Έπει δέ και Πελοπόννησος διέφθαρτο παντάπασιν ού μόνον υπό τών Περωών στόλοις μεγάλοις επίόντων και υπό Λατίνων τών την παρ' Έλλησιν Άχαιάν λεγομένην κατεχόντων, ύπηκόων όντων πρόγγιμι, άλλα και μάλλον υπό σφών αυτών, διηνεκώς άλλήλοις αντικαθισταμένων και διαρπαζόντων τὰ άλλήλων και αποκτενόντων, και κώμαι μèn ατείχιστοι υπό τών έξωθεν ανάλωνται πολεμίων, αί πόλεις δέ υπό τών ένοικούντων, και παντάπασι προσεδοκώντο έκλιπειν πρόνοιάν τινα αυτών ποιήσασθαι έσκέψατο ό βασιλεύς. Μείζω δέ ούκ έχων, τόν υιόν έπεμψε δεσπότην τόν Μανουήλ τριήρεσιν, άρξοντα Πελοποννησίων και πρόνοιαν ποιησόμενον την δυνατήν. ός έλθών πρώτα μèn τας έμφυλίους έλυσε στάσεις, τούς τε πρώτους άρχομένους κολάζων, ώσπερ δικαιον, και τούς άλλους έκφοβών μη τοις όμοίοις έγχειρειν. έπειτα δέ και προς Λατίνους θέμενος σπονδάς, άβλαβείς τούς οικείους έξ έκείνων διετήρει, και προς τούς βαρβάρους αντικαθιστάμενος και μάχαις πολλαίς νικήσας, έπεισε μη πάνν Πελοποννησίων καταφρονειν. έξ ών αί τε πόλεις ανερόώννυντο και ώσπερ αναφέρειν έκ μεγάλων συμφορών έδόκουν, και ή χώρα συνωκίζετο, άδειάς ούσης τοις άγροίς ένδιατριβειν, και ή Σκυθών έρημοτέρα Πελοπόννησος έν όλίγω χρόνω εφαινετο γεωργοιμένη, και τής μελλούσης ευξίνας ούκ άγεννείς παρείχετο έλπίδας.

εξουσία ανέλαβε προσωρινά ο αδελφός του Ματθαίος¹⁵, έκπτωτος αυτοκράτορας. Η προχωρημένη ηλικία του δεν επέτρεπε να συνεχίσει την επιτυχή διακυβέρνηση του Μανουήλ, καθώς γρήγορα ξέσπασε επανάσταση που πήγαξε μέσα από την οικογένεια των Καντακουζηνών.

Ο Ματθαίος είχε δύο γιους, τον Ιωάννη¹⁶, που έφερε τον τίτλο του δεσπότη, και τον σεβαστοκράτορα Δημήτριο¹⁷. Επικεφαλής της στάσης υπήρξε ο ένας από αυτούς τους δύο άνδρες. Οι πηγές δεν αναφέρουν το όνομά του και οι σύγχρονοι μελετητές εμφανίζονται διχασμένοι. Οι Karl Hopf, Διονύσιος Ζακυθινός και Rodolphe Guiland θεώρησαν ότι πρόκειται για τον Δημήτριο, ενώ οι Giuseppe Gerola και George Dennis για τον Ιωάννη¹⁸.

Οι ενδείξεις δεν είναι επαρκείς για την υποστήριξη κάποιας από τις δύο θεωρίες, αφού ακόμη και ο Μανουήλ Β΄ στον επιτάφιο λόγο που συνέθεσε για τον Θεόδωρο Α΄ αναφέρεται στα γεγονότα αυτά χωρίς να κατονομάζει τον υπαίτιο της στάσης, ενώ μάλιστα τον αναφέρει ως ανηψιό του Θεόδωρου¹⁹. Νομίζω όμως ότι ο Ιωάννης, λόγω και του τίτλου που έφερε αλλά και της εμφάνισής του στην εικόνα της Παναγίας Αρτοκωστά, αν και χωρίς τα

15. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, τ. III, σ. 358¹⁰⁻¹² ...Καντακουζηνός δὲ ὁ βασιλεὺς πανοικεσίᾳ τὸν υἱὸν παραλαβὼν, ἀπέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον τριήρεσι μακραῖς πρὸς Μανουὴλ δεσπότην, τῶν υἱῶν τὸν ἕτερον. Για τον Ματθαίο βλ. NICOL, Kantakuzenos, αρ. 26· PLP, αρ. 10983· ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, Despotat, τ. I, σ. 114-117.

16. NICOL, Kantakuzenos, αρ. 49· PLP, αρ. 10972.

17. NICOL, Kantakuzenos, αρ. 50· PLP, αρ. 10961. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, τ. III, σ. 358²⁻⁵ ...Ἰωάννην καὶ Δημήτριον τοὺς υἱοὺς Ματθαίου τοῦ τῆς γυναικὸς ἀδελφοῦ τῶν ἡξίωκε τῶν ἐπιφανεστάτων παρὰ Ῥωμαίους, δεσπότην μὲν τὸν Ἰωάννην ἀποδείξας, τὸν δὲ Δημήτριον σεβαστοκράτορα...

18. R. GUILLAND, Études sur l'histoire administrative de l'Empire Byzantin: le despote, *Revue des Études Byzantines* 17 (1959) 52-89, ιδιαίτερα σ. 62, 72· K. HOPF, Geschichte Griechenlands vom Beginn bis auf unsere Zeit, Leipzig 1876 [ανατ. New York 1960]· ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, Despotat, τ. I, σ. 117-118. Πρβλ. G. DENNIS, The reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387 [Orientalia Christiana Analecta, 159], Rome 1960, σ. 116, σημ. 40 (στο εξής: DENNIS, Reign)· G. GEROLA, L'effigie del despota Giovanni Cantacuzeno, *Byzantion* 6 (1931) 379-387.

19. ... τοῦ μὲν τῆς μητρὸς ἡμῶν ἀδελφοῦ, τοῦ καὶ ταυτησὶ τῆς τοῦ Πέλοπος ἄρχοντος, ἀρίστου μὲν ὄντος τὴν φύσιν, καλῶς δὲ ἄρχειν εἰδότος, ἤδη τὸν βίον ἀπολιπόντος οὐκ ἐπὶ παιδί τινι, τοῦ δὲ ἀδελφοῦ ἐκείνου τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, ὄντος μὲν πάνυ χρηστοῦ καὶ τὸ σχῆμα ὑπερτέρου καὶ τὸν χρόνον γεραιτέρου, ὑπὸ δὲ παιδὸς θρασέος —δεῖ γὰρ τάληθες εἰπεῖν—κωλυομένου ποιεῖν τὰ δέοντα καὶ διὰ τοῦτο πάντων ὁμοῦ φθειρομένων, ἀλητοῦ, φασίν, Ἀρραβίου. ΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἀντάδελφον αὐτοῦ δεσπότην πορφυρογέννητον κῆριν Θεόδωρον τὸν Παλαιολόγον, ἐκδ. JULIAN CHRYSOSTOMIDES, Manuel II Palaeologus funeral oration on his brother Theodore [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 26], Thessaloniki 1985, σ. 115¹¹⁻¹⁷ (στο εξής: Ἐπιτάφιος). ...ὁ ἀνεψιὸς αὐτῶ, οὗ μικρῶ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, πολλοῖς ἐπέθετο τρόποις, Τούρκους καὶ Λατίνους ἐαντὸν μίξας. Εὐθὺς

τυπικά διάσημα του δεσπότη²⁰, ήταν εκείνος που θα μπορούσε να οργανώσει μια τέτοιου μεγέθους στάση εναντίον του Θεόδωρου.

Ο θάνατος του Μανουήλ Καντακουζηνού και η ρευστή πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στο δεσποτάτο οδήγησαν τον Ιωάννη Ε΄ στην απόφαση να στείλει τον γιο του Θεόδωρο ως δεσπότη στην Πελοπόννησο. Σκοπός του, εκτός από την ειρήνευση της περιοχής, φαίνεται πως ήταν επίσης η εδραίωση της δυναστείας του στον Μορέα, όπως και η πάταξη των φίλαρχων τάσεων των τοπικών οικογενειών²¹.

Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος²² ήταν ο τέταρτος γιος του Ιωάννη Ε΄ και της Ελένης Καντακουζηνής. Φαίνεται πως, όταν έφτασε στον Μυστρά το φθινόπωρο του 1382²³, είχε διάθεση να διευρύνει την επικράτειά του. Η κατάσταση της Πελοποννήσου έδειχνε πρόσφορη για να επιτευχθούν τα σχέδιά του. Τα λατινικά κράτη που είχαν ιδρυθεί μετά την Δ΄ Σταυροφορία και ανθούσαν κατά τον 13ο αιώνα δεν διατηρούσαν την παλιά ισχύ τους. Το πριγκιπάτο της Αχαΐας βρισκόταν σε μααρασμό υπό την εξουσία των Ανδεγαυών βασιλέων της Νεάπολης. Το φραγκικό δουκάτο των Αθηνών είχε καταλυθεί το 1311 από την Καταλανική Εταιρεία και υπό φραγκική κατοχή βρίσκονταν μόνο το Άργος και το Ναύπλιο. Κραταιά παρέμενε η Βενετία που διέθετε σταθερές βάσεις στα σημαντικά λιμάνια της Μεθώνης και της Κορώνης.

οὐδ' πάντα συνέχεεν ἀπὸ γαλήνης αἰγίς φανείς, οὐπω τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὰ κρείττω παγέντων. Ἦν δὲ ταῖς ἀπειλαῖς φοβερὸς καὶ τοῖς ἔργοις οὐδὲν ἤττων, ἄτε ξένην ἔχων στρατιάν καὶ τῶν ἐπιχωρίων πολλοὺς καὶ κατέχων φρούρια ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῷ δεδομένα καί, συνελόντα εἰπεῖν, πλὴν τοῦ παρὰ λόγον θρασύνεσθαι καὶ ἀδίκως μάχης ὑπάρξαι, τᾶλλ' οὐκ ἀγενής ὢν οὐδ' ἀμέτοχος μηχανημάτων καὶ ποικιλίας (Ἐπιτάφιος, σ. 117¹⁶⁻²⁴).

20. Η εικόνα χρονολογείται στα 1380-1387, προέρχεται από την περιοχή της Τσακωνιάς και σήμερα βρίσκεται στη Βενετία. Βλ. ΜΑΡΙΑ ΘΕΟΧΑΡΗ, Παναγία ἢ Ἄρτοκωστά, *La beata Vergine delle Grazie, Αρχαιολογική Εφημερίς* (1953-1954) 239-241. Πρβλ. ΝΙΚΟΛ, *Kantakuzenos*, σ. 157-159.
21. Ο Μανουήλ Β΄ στον επιτάφιο λόγο του Θεοδώρου, υποστηρίζει πως από κοινού ο Ματθαῖος και ο πατέρας του Ιωάννης ΣΤ΄, που είχε στο μεταξύ εγκατασταθεί στην Πελοπόννησο, ζήτησαν από τον Ιωάννη Ε΄ να στείλει τον Θεόδωρο στον Μυστρά: Ἐπιτάφιος, σ. 113¹³⁻¹⁶. *Πλὴν οὐκ ἄνευ θείου νεύματος καὶ ῥοπῆς, δεομένου μὲν ἐκείθεν τοῦ θεοῦ, ἀξιούντος δὲ τοῦ πάππου, κρίσει μὲν τῆ τοῦ πατρὸς, γνώμη δὲ τῆς μητρὸς, γνώμη δὲ καὶ ἡμετέρᾳ*. Πρβλ. DENNIS, *Reign*, σ. 114-115. Για τους μεγάλους γαιοκτήμονες της Πελοποννήσου βλ. ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, *Despotat*, τ. II, σ. 211-226.
22. AV. PAPADOPOULOS, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen, 1259-1453*, αρ. 85 (στο εξής: PAPADOPOULOS, *Palaiologen*)· PLP, αρ. 21460.
23. Την άφιξη του Θεόδωρου στον Μυστρά αναγγέλλει ο Δημήτριος Κυδώνης σε επιστολή του προς τον Ματθαῖο Καντακουζηνό, το φθινόπωρο του 1382: ΚΥΔΩΝΗΣ, Ἐπιστολαί, αρ. 241. Βλ. και R.-J. LOENERTZ, *La chronique brève moréote de 1423*, στο: *Mélanges E. Tisserant*, τ. II [Studi e Testi, 232], Città del Vaticano 1964, σ. 418-420 (στο εξής: LOENERTZ, *Chronique*).

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα σχέδια του Θεόδωρου διαδραμάτισε η στάση του αδελφού του Μανουήλ²⁴. Τους δύο άνδρες ένωναν μια ξεχωριστή σχέση αφοσίωσης και σεβασμού, μια κοινή αντίληψη για την πολιτική, αλλά και γνήσια αδελφική αγάπη και εμπιστοσύνη²⁵. Ο επιτάφιος λόγος που ο αυτοκράτορας εκφώνησε στη μνήμη του Θεόδωρου το 1415 και ο τρόπος που μιλάει γι' αυτόν είναι ενδεικτικά της αμοιβαιότητας των αισθημάτων αυτών.

Ο Θεόδωρος είχε υποστηρίξει τον Ιωάννη Ε΄ και τον Μανουήλ έναντι των σφετεριστών Ανδρόνικου Δ΄ και Ιωάννη Ζ΄²⁶. Όταν το 1376 ο Ανδρόνικος κατέλαβε τον θρόνο, ο Θεόδωρος, που είχε ήδη ορισθεί από τον πατέρα του Ιωάννη Ε΄ δεσπότης Θεσσαλονίκης, αρνήθηκε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη για να περιθάλπει τον τραυματισμένο Μανουήλ²⁷. Οι δυο τους και ο πατέρας τους έμειναν φυλακισμένοι στον Πύργο του Ανεμά έως το 1379, οπότε και κατάφεραν να δραπετεύσουν, ενώ, ο Ιωάννης Ε΄ αποκαταστάθηκε στον θρόνο με τη βοήθεια του Οθωμανού σουλτάνου Μουράτ Α΄²⁸.

Μεταξύ του 1379 και το 1381, ο Ανδρόνικος αντεπιτέθηκε και συνέλαβε

24. PAPADOPOULOS, *Palaiologen*, αρ. 84· PLP, αρ. 21513.

25. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι πριν ο Μανουήλ αναχωρήσει για τη Δύση το 1399, άφησε τη σύζυγό του Ελένη και τους δύο γιους του υπό την προστασία του Θεόδωρου.

26. P. CHARANIS, *The strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks, 1370-1402*, στο: Ο ΙΔΙΟΣ, *Social, economic and political life in the Byzantine Empire* [Variorum reprints], London 1973, σ. 287-300 (στο εξής: CHARANIS, *Strife*)· S. W. REINERT, *The Palaiologoi, Yıldırım Bāyezīd and Constantinople, June 1389-March 1391*, στο: *TO ELLHNIKON. Studies in honor of Speros Vryonis, Jr.*, τ. I: *Hellenic antiquity and Byzantium*, J. S. LANGDON κ.ά. (επιμ.), New Rochelle 1993, σ. 289-365 (στο εξής: REINERT, *Palaiologoi*).

27. 'Επιτάφιος, 1012-14: *Καὶ τοίνυν τοῦ μὲν ἄστυος ἤδη κατειλημμένον, τῆς δὲ ἀκροπόλεως μονονουχὶ προκαλουμένης τοὺς ληψομένους, τῆς στρατιᾶς τῆς περσικῆς προσπελασάσης τῷ τείχει, ὀμνύντος μὲν τοῦ στρατηγοῦ, ὀμνύντων δὲ τῶν ἐκκρίτων ἐκείνων σὼν εἰς τὴν αὐτοῦ παραπέμψειν ἀρχὴν-ἦν δὲ ἡ μητρόπολις Μακεδονίας καὶ πόλεις ἄλλαι-ὄ τε πατήρ, ἢ τε μήτηρ καὶ γὰρ καὶ οἷς ἐμέλησε περὶ ἐκείνου βουλευσασθαι, συναινοῦντες ἤμεν τῇ πράξει, ὄντος δὲ ἐν χερσίν τοῦ ἔργου, ἔπειτα μετὰ μέλος ἦκε τῷ πατρί-ἦν δὲ αἴτιος ἐγὼ μηδαμῶς βουλόμενος εἶναι. Συνέβη δὲ ὡδί. Τετρωμένον με τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πόδε εἶχεν ἀνακείμενον ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ διέμενεν ἀτρέμας, μηδαμῶς τὸ σῶμα κινῶν, οἷκτω τῷ πρὸς ἐμὲ ἔγνω γὰρ ὡς κινήσει ὀδύνην προξενήσει μου ταῖς πληγαῖς. Ὡν δὲ δυσσάπαστατος διὰ τὸ φιλεῖν, ἔμενεν ἐπιμελόμενός μου δακρῶν.* Πρβλ. DENNIS, *Reign*, σ. 42.

28. PLP, αρ. 19503. [ΜΙΧΑΗΛ] ΔΟΥΚΑΣ, *Βυζαντινοτουρκική ιστορία*, έκδ. V. GRECU, Ducas. *Istoria Turco-Bizantina (1341-1462)* [Scriptores Byzantini, 1], Bucharest 1958, κεφ. 36-8, κεφ. 41-2 ...εἴσεισιν ἐν τῇ Πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται, τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Μανουήλ καὶ Θεόδωρον ἐγκλείστους ὁ πύργος, ὃν αὐτὸς εἶχεν ὡς τάρταρον [...] Διετίαν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πύργῳ ἐγκλειστοὶ γενόμενοι ἀπέδρασαν συνεργεῖα τινὸς ἀλάστορος, ὄνομα μὲν αὐτῷ Ἄγγελος... Βλ. και Βραχέα Χρονικά, αρ. 22, §17, αρ. 7, §§17Α, 19Α.

αιχμαλώτους τη μητέρα του Ελένη και τον παππού του Ιωάννη ΣΤ΄ τους οποίους κρατούσαν οι Γενουάτες στον Γαλατά²⁹. Ο Θεόδωρος, αν και του είχε ανατεθεί η διοίκηση του Μορέως πριν τον Μάιο του 1381, παρέμεινε και πάλι στην Κωνσταντινούπολη για να μεσολαβήσει ανάμεσα στον πατέρα και τον αδελφό του³⁰. Οι δύο αντίπαλοι κατέληξαν σε συμφωνία, ο Ιωάννης Ε΄ διατήρησε τον θρόνο του και ο Ανδρόνικος και ο γιος του αναγνωρίστηκαν ως διάδοχοι. Η συμφωνία αυτή απέκλειε τον Μανουήλ, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη χωρίς την άδεια του πατέρα του³¹. Την ίδια εποχή ο Θεόδωρος αναχώρησε για την Πελοπόννησο, ευρισκόμενος σε διαρκή επικοινωνία με τον Μανουήλ³².

Η δράση των δύο ανδρών ήταν παράλληλη, χωρίς όμως να εδράζεται στην ίδια βάση. Ο Θεόδωρος έπρεπε να αντιμετωπίσει την επανάσταση του Καντακουζηνού, ενώ ο Μανουήλ ξεκίνησε μια εκστρατεία ανάκτησης των εδαφών της Μακεδονίας από τους Οθωμανούς, πιθανόν εκφράζοντας την πικρία του προς τον Μουράτ για την εμπλοκή του στην αποκατάσταση του Ανδρόνικου Δ΄³³. Η αντίδραση του Μουράτ ήταν άμεση. Έστειλε στη Μακεδονία μια μεγάλη στρατιωτική δύναμη με επικεφαλής τον Hayreddin Paşa,

29. Βραχέα Χρονικά, αρ. 22§ 20: ...μετὰ δὲ δύο ἐνιαυτοὺς φυγόντες ἐκ τῆς φυλακῆς ὁ τε Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, κύρ Μανουήλ ὁ καὶ βασιλεὺς καὶ ὁ κύρ Θεόδωρος, ἀπῆλθον εἰς τὸν ἀμυρᾶν Ἀμουράτι, υἱὸν τοῦ Ὀρχάνη, καὶ μετ' οὐ πολὺν παρέλαβον τὴν βασιλείαν. ὁ δὲ κύρ Ἀνδρόνικος λαβὼν τὴν τούτου ὁμόζυγον Μαρίαν, τὸν πάππον Καντακουζηνὸν καὶ τὴν μητέρα Ἐλένην ἀπῆλθον εἰς τὸν Γαλατᾶν.

30. Ἐπιτάφιος, σ. 111^{s-1c}. Αὐτὸς δὲ ἐλπίζων οὕτως ἐκβήσεσθαι, δηλαδὴ καλῶς τὰ πράγματα σχήσειν, τῷ τοῦς Πελοποννησίους μεμαθημέναι τὰ περὶ τοῦδε, καὶ μετ' οὐ πολὺν μαθὼν κατὰ τὴν δόξαν ἐκβεβηκότα, κέρρικεν ἔτι προσπαραμείναι ἕως ἂν πάντα γεγονῶς καὶ διαπραξάμενος ἴδῃ μὲν τὸν βασιλέα καὶ πατέρα ἐν τοῖς εἰωθόσιν ὄντα, πραγμάτων μὲν ἀπαλλαγέντα τελέως, γαλήνης δὲ λευκῆς ἀπολαύοντα, ἴδῃ δὲ καὶ τὴν μητέρα σὺν τῷ ἐαυτῆς πατρὶ καὶ ταῖν ἀδελφαῖν οἴκαδε ἐπανελθοῦσαν ἐκ τῆς φρουρᾶς ἐν ἣ κατεῖχοντο παρὰ τῶν Λατίνων.... Πρβλ. DENNIS, Reign, σ. 43.

31. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, II: *Acta patriarchatus Constantinopolitani, 1315-1402*, ἐκδ. FR. MIKLOSICH – J. MÜLLER, Vindobonae 1862, σ. 25-27. Πρβλ. DENNIS, Reign, σ. 45.

32. ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, *Ἀποδείξεις ἱστοριῶν*, ἐκδ. E. DARKO, Laonici Chalcocandyiae historiogram demonstrationes, τ. I-II, Budapest 1922-1927, τ. I, σ. 48^{s-7}: ...ἕσπερον μέντοι Θεόδωρον τὸν παῖδα αὐτοῦ ἐπιπέμπων ἐς Πελοπόννησον τελευτησάντων τῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ παίδων ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἐγένετο ἐν τῇ Θέρμῃ σὺν τῷ ἀδελφῷ Ἐμμανουήλῳ, καὶ αὐτὸν τε τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἡγεμόνα. (στο ἐξῆς: ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ). Πρβλ. R.-J. LOENERTZ, *Pour l'histoire du Péloponèse au XIVe siècle, 1382-1404*, στο: Ο ΙΔΙΟΣ, *Byzantina et Franco-Graeca* [Storia e Letteratura, 118], Roma 1970, σ. 234 (στο ἐξῆς: LOENERTZ, Péloponèse).

33. CHARANIS, Strife, σ. 300-301.

ο οποίος γρήγορα ανάγκασε τον Μανουήλ να υποχωρήσει και το 1383 ξεκίνησε την πολιορκία της ίδιας της Θεσσαλονίκης³⁴.

Ο Θεόδωρος έδειξε αρχικά πως σύντομα θα επικρατούσε των εσωτερικών εχθρών του, ιδιαίτερα μετά τον θάνατο του επαναστάτη εξαδέλφου του, ένα χρόνο μετά την άφιξή του³⁵. Ωστόσο, οι υποστηρικτές του Καντακουζηνού, βυζαντινοί άρχοντες και λατίνοι φεουδάρχες, με τη βοήθεια Τούρκων και Ναβαρραίων μισθοφόρων, συνέχιζαν να λεηλατούν την Πελοπόννησο, θέλοντας να εξαλείψουν τον θεσμό της κεντρικής διοίκησης στο δεσποτάτο και να παραμείνουν ανεξέλεγκτοι.

Τα αίτια της κατάστασης αυτής πρέπει να αναζητηθούν κυρίως στον θάνατο του δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνού, οπότε και έλειψε η συγκροτημένη διοίκηση από την περιοχή. Ο Δημήτριος Κυδώνης, σε επιστολή του προς τον Ματθαίο Καντακουζηνό, υπογραμμίζει ότι, με την έλευση του Θεόδωρου Παλαιολόγου, η Λακωνική θα αποκτήσει και πάλι νόμους, σχόλιο που καταδεικνύει τη σοβαρότητα των γεγονότων³⁶.

Μια δεύτερη πηγή, που παραθέτει τα γεγονότα της περιόδου 1382-1387, είναι ένα ποίημα που επεγράφη στον ναό της Παναγίας στο χωριό Παρόρι της Λακωνίας και χρονολογείται το 1389. Η σύνθεση αυτή περιγράφει τους κατοίκους του Μορέως με τα μελανότερα χρώματα, χαρακτηρίζοντάς τους ως κακούργους και δόλιους και εξιστορεί τις προσπάθειες του Θεόδωρου να τους καθυποτάξει³⁷. Μελετώντας τις πηγές αυτές αντιλαμβάνεται κανείς

34. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 42^{s-12}: *Τότε μὲν οὖν οὕτως ἐτελεύτα ἀμφὶ τόνδε τὸν πόλεμον μετὰ δὲ ταῦτα ὡς Ἐμμανουήλος ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλέως παῖς Θέρμητην τὴν ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονικὴν ἐπικαλουμένην, ἐπιτροπεύων διέθινε, καὶ τινος λαβόμενος ἐπιστάτου ἀμφὶ τήνδε τὴν χώραν τῇ Φερρῶν πόλει ἐπιβουλεύων ἔαλω, πρὸς δὲ καὶ νεώτερα πράττων πρὸς Ἀμουράτην, ἐπιπέμψας Χαρατίνην ἄνδρα μὲν μέγα δυνάμενον, διὰ σύνεσιν δὲ τὰ ἐς πόλεμον οὐδενὸς τῶν παρ' ἑαυτῷ λειπόμενον...*

35. Ἐπιτάφιος, 119^{s-s}: *Ἄλλ' ἐν τούτοις ἰσταμένων τῶν πραγμάτων ὡς ἐπὶ ξυροῦ, φασίν, ἢ καλῶς ἰθύνουσα σοφία τόδε τὸ πᾶν καὶ πρυτανεύουσα τὸ συμφέρον ἐκάστω τὸν μὲν νεανίαν ἐκείνον τῶν τῆδε μεταστήσασα οὐκ εἶασε πράττειν τὰ κατὰ νοῦν, ἄλλος δ' ἂν εἶπε τὰ καθ' αὐτοῦ, τὸν δὲ δεσπότην ὑμῖν δεσπότην πάσης ἔδειξε τῆς Πελοποννήσου, ἔργοις βεβαιοῦντα τὴν κλησιν.* Πρβλ. ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, *Despotat*, τ. Ι, σ. 126-127.

36. ΚΥΔΩΝΗΣ, *Ἐπιστολαί*, αρ. 241³⁸⁻⁴⁵: *Τούτοις τε οὖν ἡμᾶς εὐφραине, καὶ δὴ καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἀγγελίαις, ἃς ἡμῖν θάπτον ἤξιν ἐλπίζομεν, ὡς δεδώκασι μὲν δίκην οἱ κακῶς κομιάσαντες βάρβαροι, πέπανται δὲ ἡ ἐκείνων ὕβρις, καὶ ἡ Λακωνικὴ βελτίοσι καὶ σωφρονεστέροις τῶν Λυκούργου νόμων νῦν διοικεῖται. ταῦτα γὰρ σε πιστεύομεν πάντες δυνήσεσθαι, βασιλέως μὲν πατρὸς εἰσηγομένου τὰ δέοντα, βασιλέως δὲ νιοῦ συμπονοῦντος ὃς παρὰ σὲ δραμῶν σὲ μὲν ἡδονῆς ἐμπλήσει φανείς, αὐτὸς δὲ σὲ καλὸν ἔξει θεατὴν πρὸς ὃν τὴν ἀρετὴν ἐπιδείξεται.* Πρβλ. DENNIS, *Reign*, σ. 116.

37. Ἐκδ. R.-J. LOENERTZ, *Res gestae Theodori Ioann. F. Palaeologi. Titulus metricus A.D. 1389*, *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 25 (1955) 207¹⁻¹³: *Λόγος παλαιὸς δῶρον Θεοῦ, δε-*

το μέγεθος της αντίδρασης των αρχόντων της Πελοποννήσου στην εγκατάσταση ενός Παλαιολόγου δεσπότη. Ανεξάρτητα από την προσωπικότητα και τις όποιες φιλοδοξίες του ίδιου του Θεόδωρου, η ιδιότητα του ως γιου του αυτοκράτορα τον καθιστούσε ανεπιθύμητο στο δεσποτάτο.

Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν κυρίως στην εξέλιξη της θέσης των ισχυρών οικογενειών της Πελοποννήσου από την Δ΄ Σταυροφορία και μετά. Η εγκατάσταση των Φράγκων στην Πελοπόννησο δεν επηρέασε σχεδόν καθόλου την περιουσία και τα προνόμια των βυζαντινών αρχόντων, αφού εντάχθηκαν ως ειδική κατηγορία στη φεουδαρχική αριστοκρατία του Μορέως, τους δίνονταν δωρεές και οι γαίες τους δεν υπόκεινταν στον Σάλιο νόμο. Γενικά, το δίκαιο στο οποίο ήταν υποκείμενοι οι Βυζαντινοί πριν τη φραγκική κατάκτηση, διατηρήθηκε παράλληλα προς το φεουδαρχικό σύστημα διανομής γης και δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των Φράγκων, ενώ τους αποδίδονταν σημαντικά αξιώματα στη διοικητική ιεραρχία του πριγκιπάτου³⁸. Μάλιστα, παρόλο που η αφομοίωση των αυτοχθόνων από τους Φράγκους είχε περιοριστεί στη στενή γαιοκτητική ελίτ, έχει εκφραστεί η άποψη από τον David Jacoby, ότι η ταύτιση των Βυζαντινών «φεουδαρχών» με τους Λατίνους επιβράδυνε την εξάπλωση των Βυζαντινών του Μυστρά, γεγονός που αποδεικνύεται από το ότι έγιναν μόνο δύο σημαντικές επαναστάσεις των Βυζαντινών στη φραγκοκρατούμενη Πελοπόννησο, το 1262 και το 1304³⁹.

σπότης/ βασιλέων ἔγγονος, υἱός, τυγχάνων/ ἤχθη πρὸς ἡμᾶς ὡς κύριος τοῦ τόπου,/ Κωνσταντινούπολιν λιπὼν τὴν πατρίδα./ Σφόδρα ἀπειθείσοντες οἱ ἐγγώριοι,/ ἐχθροί, κακοῦργοι καὶ δόλιοι ἐσκράτος,/ ἐφευρεταὶ κακῶν, κάκιστοι τοὺς τρόπους,/ μεστοὶ φθόνου, ψεύδους, ἔριδος καὶ φόνου,/ ὄρκον πατοῦντες, ἀρπάζοντες τὰ ξένα,/ διαίρεισιν φιλοῦντες, ὡς αἱματώδη/ ἅπαντ' ἔπραττον, ἐκβαλεῖν τε τοῦ θρόνου/ τοῦτον θέλοντες, ἐκφυγεῖν τῶν ἐνθάδε,/ ἢ θανατώσαι καὶ ἀδεσπότως μένειν (στο ἐξής: Res gestae). Πρβλ. DENNIS, Reign, σ. 115-117· LOENERTZ, Péloponèse, σ. 227-230.

38. Βλ. σχετικά D. JACOBY, Les archontes grecs et la féodalité en Morée franque, *Travaux et Mémoires* 2 (1967) 421-481, ιδιαίτερα σ. 446 κ.εξ· Ο ΙΔΙΟΣ, Social evolution in Latin Greece, στο: *A history of the Crusades, VI: The impact of the Crusades on Europe*, K. M. SETTON (επιμ.), University of Wisconsin Press, Madison 1989, σ. 175-221· ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΤΣΑ ΜΑΝΙΑΤΗ-ΚΟΚΚΙΝΗ, Το «Χρονικό του Μορέως» και η Βυζαντινή Πρόνοια, *Βυζαντιακά* 14 (1994) 483-508· ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Δ. ΠΑΠΑΚΟΣΜΑ, Ο θεσμός της υποτέλειας στη Φραγκοκρατούμενη Πελοπόννησο σύμφωνα με το Χρονικό του Μορέως: 1204-1377, Αθήνα 1991 (διπλωματική εργασία).
39. D. JACOBY, The encounter of two societies: Western conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth Crusade, στο: Ο ΙΔΙΟΣ, *Recherches sur la Méditerranée orientale du XIIe au XVe siècles* [Variorum reprints], London 1979, II, σ. 902· Ο ΙΔΙΟΣ, Peasant mobility across the Venetian, Frankish and Byzantine borders in Latin Romania, thirteenth-fifteenth centuries, στο: *I Greci durante la venetocrazia: uomini, spazio, idee (XIII-XVIII sec.)*, *Atti del Convegno Internazionale di Studi, Venezia, 3-7 dicembre 2007*, CHRYSMA MALTEZOU – ANGELIKI TZAVARA – DESPINA VLASSI (επιμ.) [Συνέδρια, 13], Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και

Η επιστροφή των Βυζαντινών δεν απέβη προς όφελος των ισχυρών γαιοκτημόνων της περιοχής, καθώς αρχικά οι πολεμικές συγκρούσεις με τις δυνάμεις του πριγκιπάτου ήταν συνεχείς, δημιουργώντας αναστάτωση στους τοπικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, όσο οι βυζαντινοί διοικητές δεν ήταν «μεγαλόσχημοι» και μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, οι αντιδράσεις ήταν περιορισμένες. Η παρουσία του Μανουήλ Καντακουζηνού, που πληρούσε αυτές τις δύο προϋποθέσεις, δεν προκάλεσε τους άρχοντες της Πελοποννήσου, αφού η διακυβέρνησή του έπετο της απομάκρυνσης του πατέρα του από τον θρόνο. Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος, αντίθετα, ήταν ένας νέος άνδρας που κατείχε περίοπτη θέση στην αυτοκρατορική οικογένεια και αυλή, σταλμένος στην Πελοπόννησο με δεδηλωμένο σκοπό να τους περιορίσει.

Πέραν αυτών των εσωτερικών προβλημάτων, ο Θεόδωρος απέκτησε νέους εξωτερικούς αντιπάλους με την άφιξη της Εταιρείας των Ναβαρραίων στο πριγκιπάτο της Αχαΐας. Οι Ναβαρραίοι ήταν μια ομάδα μισθοφόρων που υποτίθεται πως εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα του πριγκιπάτου της Αχαΐας Jacques de Baux, αλλά ουσιαστικά επέδραμαν σε όλη την Πελοπόννησο με κάθε ευκαιρία. Επικεφαλής τους ήταν ο βάλιος του πριγκιπάτου Mahiot de Coquerel και ο Πέτρος de San Superan. Οι Ναβαρραίοι έγιναν σύμμαχοι των στασιαστών Βυζαντινών, αποτελώντας ένα ακόμη ζήτημα για τον Θεόδωρο, που είχε στη διάθεσή του περιορισμένους ανθρώπινους και υλικούς πόρους.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι δύο Παλαιολόγοι, ο Θεόδωρος και ο Μανουήλ, βρισκόνταν σε δύσκολη θέση. Η αναζήτηση εξωτερικών συμμάχων ήταν επιβεβλημένη. Ο Θεόδωρος αποφάσισε να προσεγγίσει τη Βενετία, καταφέροντας ταυτόχρονα ένα χτύπημα στους αντιπάλους του στο δεσποτάτο. Προσέφερε τη Μονεμβασία στον καστελλάνο της Μεθώνης Πέτρο Grimani, ως αντάλλαγμα για την υποστήριξη που προσέφερε στον Ιωάννη Ε΄ κατά την περίοδο 1379-1381, όταν ήταν βάλιος της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη⁴⁰. Ο Grimani και η Βενετία δέχθηκαν την προσφορά αυτή, αλλά συνάντησαν τη σθεναρή αντίσταση των κατοίκων και των Μαμωνάδων, της ισχυρότερης οικογένειας της Μονεμβασίας.

Το 1385, ο Μανουήλ, ευρισκόμενος στην πολιορκούμενη Θεσσαλονίκη,

Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Venezia 2009, σ. 525-539· P. TOPPING, Co-existence of Greeks and Latins in Frankish Morea and Venetian Crete, στο: Ο ΙΔΙΟΣ, *Studies on Latin Greece, 1205-1715* [Variorum reprints], London 1977, XI, σ. 4, 22.

40. JULIAN CHRYSOSTOMIDES, Monumenta Peloponnesiaca. Documents for the history of the Peloponnese in the 14th and 15th centuries, London 1995, αρ. 22 (στο εξής: Monumenta Peloponnesiaca)· ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Ο θεσμός του εν Κωνσταντινουπόλει Βενετού βαΐλου, Αθήνα 1970, σ. 118· ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, Despotat, τ. I, σ. 125.

απέστειλε πρεσβεία προς τους Βενετούς με διάφορα αιτήματα σε σχέση με τον ίδιο αλλά και με τον Θεόδωρο. Τα αιτήματα αυτά αφορούσαν στρατιωτική και οικονομική βοήθεια⁴¹. Η Βενετία, στην απάντησή της, αρνήθηκε με εύσχημο τρόπο την ικανοποίηση των αιτημάτων αυτών στο σύνολό τους, παρουσιάζοντας ως δικαιολογία το υψηλό κόστος⁴². Έτσι, ο Θεόδωρος βρέθηκε πάλι σε μειονεκτική θέση και επεδίωξε νέα συμμαχία.

Ο ισχυρότερος γείτονας του Θεόδωρου ήταν ο ηγεμόνας της Κορίνθου Νέριο Acciaiuoli⁴³. Οι Acciaiuoli της Πελοποννήσου αποτελούσαν παρακλάδι μιας μεγάλης Φλωρεντινής οικογένειας τραπεζιτών και συνδέονταν με το βασίλειο της Νεάπολης. Επικεφαλής τους ήταν ο δραστήριος Νέριο, ο οποίος είχε κατορθώσει μέσα σε διάστημα είκοσι ετών από την άφιξή του στο Μορέα, να επεκτείνει την επικράτειά του στην Αττική, τη Βοιωτία και την Κόρινθο και να αποκαλείται δούκας των Αθηνών⁴⁴.

Προς αποφυγή του κοινού εχθρού, δηλαδή των Ναβαρραίων, ο Θεόδωρος και ο Νέριο αποφάσισαν να συμπράξουν, έχοντας και την υποστήριξη του Μανουήλ⁴⁵. Οι δύο αντίπαλοι ένωσαν τις δυνάμεις τους μέσω ενός γάμου. Ο Θεόδωρος παντρεύτηκε τη μεγαλύτερη κόρη του Νέριο, τη Βαρ-

-
41. Ο Μανουήλ ζητούσε να ενοικιάσει για περίοδο τριών μηνών δύο μεταγωγικά πλοία, 200 πανοπλίες, 20.000 βέλη και 70 τοξότες. Επίσης ζητούσε δάνειο ύψους 6.000 δουκάτων, ή οποιοδήποτε ποσό διέθετε η βενετική Σύγκλητος, για τα οποία θα υποθήκευε τμήμα των εδαφών του, και τη μεσολάβηση της Βενετίας για να σταματήσει ο πόλεμος με τον Μουράτ. Τέλος, ο Μανουήλ πρότεινε τη δημιουργία μιας εκ περιτροπής ναυτικής βοήθειας με τους Βενετούς της Εύβοιας. Εκ μέρους του Θεόδωρου ζητούσε βοήθεια έναντι των Ναβαρραίων με αντάλλαγμα εδάφη στο δεσποτάτο: *Monumenta Peloponnesiaca*, αρ. 28. Πρβλ. DENNIS, Reign, σ. 123-126 και App., αρ. 1· LOENERTZ, Péloponèse, σ. 235· D. M. NICOL, *Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, σ. 326.
  42. Εκτός του γεγονότος ότι η Βενετία θα διατάρασσε τις σχέσεις της με τον Ιωάννη Ε΄ και τους Οθωμανούς, ιδιαίτερα για την περίπτωση του Θεόδωρου είχε τις περισσότερες επιφυλάξεις. Υπήρχε ο φόβος ότι η οποιαδήποτε ενέργεια εναντίον των Ναβαρραίων θα τους ωθούσε να πουλήσουν την περιοχή του Ζόγκλου (Ναβαρίνο) στους Γενουάτες. Βλ. DENNIS, Reign, σ. 126.
  43. PLP, αρ. 1612. Για την αναφορά στον Νέριο Acciaiuoli, προτιμήθηκε το εξελληνισμένο όνομά του, καθώς απαντά συχνά στα έγγραφα του (βλ. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, έκδ. FR. MIKLOSICH - J. MÜLLER, τ. III, Vindobonae 1865, σ. 248-249) και τη σύγχρονη βιβλιογραφία.
  44. Η ανέλιξη του Νέριο υπήρξε σταθερά ανοδική. Το 1365 κληρονομεί τη βαρωνεία του Αιγίου και το 1371 κυριαρχεί στην Κόρινθο. Το 1374-1375 καταλαμβάνει τα Μέγαρα, ενώ το 1375 τα προνόμιά του επικυρώνονται από την Ιωάννα της Νεάπολης. Το 1385 αυτοαποκαλείται άρχων των Αθηνών, το 1387-1378 καταλαμβάνει την Ακρόπολη και πριν από το 1388 καταλαμβάνει τη Θήβα.
  45. *Monumenta Peloponnesiaca*, αρ. 27. Πρβλ. DENNIS, Reign, σ. 114.

θολομαία, στις αρχές του 1384⁴⁶.

Η Βαρθολομαία είναι ένα πρόσωπο που δεν άφησε σπουδαία ίχνη στις πηγές της εποχής και παραμένει μια μυστηριώδης μορφή. Παρ' όλα αυτά, η μοναδική αναφορά της σε βυζαντινή πηγή αποδίδει στη νύφη μια ξεχωριστή φιλοφρόνηση. Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης την αποκαλεί, και μάλιστα σε δύο σημεία, την ομορφότερη γυναίκα της εποχής της⁴⁷.

Η εξαιρετική καλλονή της Βαρθολομαίας συνοδευόταν και από μια σημαντική προίκα. Σύμφωνα και πάλι με τον Χαλκοκονδύλη, ο Νέριο υποσχέθηκε να κληροδοτήσει μετά θάνατον στον Θεόδωρο μια από τις σημαντικότερες κτήσεις των Acciaiuoli, την πόλη της Κορίνθου, στο όνομα της κόρης του φυσικά⁴⁸. Ο δεσπότης θα μπορούσε να ελπίζει και σε ακόμη μεγαλύτερα οφέλη από τον γάμο, καθώς ο πεθερός του δεν είχε νόμιμο άρρενα διάδοχο, αλλά μόνο έναν νόθο γιο, τον Αντώνιο, ενώ είχε δύο κόρες, τη Βαρθολομαία και τη νεώτερη αδελφή της Francesca. Αυτές θα εισέπρατταν τη μερίδα του λέοντος από την κληρονομιά του πατέρα τους.

Την πρώτη περίοδο μετά τη σύναψη της συμμαχίας φαίνεται ότι οι σχέσεις του Θεόδωρου με τον Acciaiuoli ήταν καλές και αποδοτικές, κυρίως για τον Νέριο που, έχοντας ισχυροποιηθεί, εισέβαλε στην Αττική το 1385. Ωστόσο, αν και οι επιθέσεις στα βυζαντινά εδάφη δεν σταμάτησαν και ο Νέριο διατηρούσε επιφανειακά τη συνθήκη ειρήνης με τους Ναβαρραίους⁴⁹, ο στόχος για την αντιμετώπισή τους έδειχνε ότι είχε επιτευχθεί, έστω και προσωρινά⁵⁰.

46. Για τη χρονολογία του γάμου πρέπει να τεθεί ως *terminus ante quem* η 30η Σεπτεμβρίου 1384, οπότε σε επιστολή του ο Νέριο, πληροφορεί τον αδελφό του Angelo για τον γάμο της Βαρθολομαίας. JULIAN CHRYSOSTOMIDES, An unpublished letter of Nerio Acciaiuoli, 30 October 1384, *Βυζαντινά* 7 (1975) 120 (στο εξής: CHRYSOSTOMIDES, Letter) Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 24.

47. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 194⁷⁻⁸: ...ἠγάγετο γὰρ οὗτος τὴν τοῦ Ἀθηνῶν τυράννου θυγατέρα, **πασῶν δὴ λεγομένην εἶναι καλλίστην τῶν εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον κάλλει διενεγκουσῶν** αὐτόθι, σ. 195¹⁹⁻²⁴: ...ἕσπερον μέντοι ἀφικόμενου τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως ἀδελφοῦ, ἐπιγαμίαν πρὸς τοῦτον ἐπεποιήτο, καὶ θυγατέρα ἡρμόσατο τούτῳ τῷ ἡγεμόνι Θεοδώρῳ, **κάλλει, ὡς ἔφην, πασῶν τῶν τότε διαφέρουσαν, καὶ τὴν τε Κόρινθον ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ τελευτῇ κατέλιπεν ὑπέσχετο γὰρ ὁπότε αὐτῷ τὴν θυγατέρα ἡρμόσατο ἐς φερρὴν αὐτῷ ταύτην, ἐπειδὴν τελευτήσῃ.**

48. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, ὀ.π. Ο Νέριο αρνιόταν ότι είχε δώσει τέτοια υπόσχεση: βλ. Monumenta Peloponnesiaca, σ. 52, σημ. 8 CHRYSOSTOMIDES, Letter, σ. 121.

49. CHRYSOSTOMIDES, Letter, σ. 118-119.

50. Ο Μανουήλ, είχε αποστείλει το 1384/1385 στον Θεόδωρο 100 ιππείς ως στρατιωτική υποστήριξη. Ο ίδιος ο Θεόδωρος είχε στη διάθεσή του 200 ιππείς, πολλούς πεζικάριους και Τούρκους μισθοφόρους. Την επιχείρηση αυτή είχε υποστηρίξει ο Νέριο με 800 Αλβανούς ιππείς και 70 λογχοφόρους. Η δύναμη των Ναβαρραίων ανερχόταν σε 1300 ιππείς. DENNIS, Reign, σ. 121-122.

Ο Θεόδωρος στράφηκε εκ νέου στους εσωτερικούς του αντιπάλους που δεν είχαν πάψει τις επιδρομές, προκαλώντας συνεχή αναταραχή στο δεσποτάτο. Η πτώση της Θεσσαλονίκης το 1387, στέρησε τον δεσπότη από την παροχή οποιασδήποτε βοήθειας εκ μέρους του Μανουήλ, ο οποίος βρέθηκε εξόριστος στη Λήμνο⁵¹. Η διαρκώς αυξανόμενη επιθετικότητα των Βυζαντινών αρχόντων οδήγησε τον Θεόδωρο στο να ζητήσει βοήθεια από τους Οθωμανούς για την καταπολέμησή τους. Για τον λόγο αυτό, ο Θεόδωρος Παλαιολόγος έγινε υποτελής του Μουράτ Α΄ παίρνοντας σε αντάλλαγμα στρατιωτική βοήθεια. Ένα ισχυρό σώμα με επικεφαλής τον Evrenos bey έφθασε στην Πελοπόννησο και κατάφερε να εξαλείψει όλες τις εσωτερικές διαμάχες⁵². Ωστόσο, παρά τη σημαντική υπηρεσία που προσέφεραν οι Οθωμανοί, οι επιπτώσεις για την Πελοπόννησο ήταν καταστροφικές, λόγω των εκτεταμένων επιδρομών και λεηλασιών σε όλη την περιοχή.

Ο Θεόδωρος βρέθηκε στο απόγειο της δύναμής του. Έχοντας την υποστήριξη του Μουράτ και όντας σύμμαχος του Νέριο, είχε πλέον τη δυνατότητα να υλοποιήσει τις φιλοδοξίες για επέκταση της επικράτειάς του. Ανάλογες βλέψεις είχε και ο Νέριο. Το 1388, ο Παλαιολόγος, με την υποστήριξη του Νέριο, επιτέθηκε και κατέλαβε το Άργος και το Ναύπλιο, τα οποία η ηγεμόνας τους Μαρία d'Enghien, χήρα του Βενετού Πέτρου Cornaro, είχε συμφωνήσει να παραχωρήσει στη Βενετία αντί ενός σημαντικού χρηματικού ποσού⁵³.

Η κίνησή αυτή ήταν η σημαντικότερη αφορμή για τη διαραγή των σχέσεων Θεόδωρου και Βενετίας, που παρέμειναν τεταμένες έως το 1393⁵⁴. Ενοχλημένη η Βενετία ζήτησε τη συνδρομή των Ναβαρραίων, οι οποίοι τον

51. CHARANIS, Strife, σ. 301-302.

52. Βραχέα Χρονικά, αρ. 33, §14CP: ...έτους·ρωζς' ήλθεν ό Βρανέζης θελήματι τοῦ δεσπότου και έγγύρισε τόν Μωρεάν Res gestae, στ. 47-61: Τούτοις άνδράσι πολλάκις πρέσβεις στέλλων/ ζητῶν άγάπην, συνάφειαν τοῦ τόπου,/ οίμοι τῶν κακῶν, είσακουσθείς οὐδέπω,/ άγνωμοσύνην μή φέρον τούτων ὄλωσ,/ άλλα έπ' άλλοις καθ' έκάστην ήμέραν/ έπινοούντων και λεγόντων οὐ θέμις,/ δέει, θλίψει λύπη τε συσχεθείς άμα,/ τάγμα στρατιωτικόν άθροίσας άκων,/ άνδρας δυνατούς, θηριώδεις πρός μάχην,/ Άγαρ έγγόνους, είς άμιλλαν Λατίνων,/ τας έπίσας τέθηκε πρός τόν Χριστόν μου/ δν έσχεν άει τή έαντοῦ καρδιά,/ παρακαλῶν ώς τάχιον δοῦναι δίκην/ οὔσιν αίτίοις, είς έρήμοσιν τόπου/ έν οίς έπασχεν άδικούμενος πάνυ. Πρβλ. LOENERTZ, Chronique, σ. 420-421· Ο ΙΔΙΟΣ, Péloronèse, σ. 238.

53. Η Βενετία διαμαρτυρήθηκε έντονα στον Μουράτ για την κατάληψη της πόλης, ζητώντας επιπλέον να αποσύρει την υποστήριξη του προς τον Θεόδωρο: Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 45· LOENERTZ, Péloronèse, σ. 238-240· ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, Despotat, τ. Ι, σ. 132-133.

54. Η Βενετία είχε ήδη υποστεί τις συνέπειες των τουρκικών επιδρομών στα εδάφη της και είχε απευθυνθεί τόσο στον Θεόδωρο και στον Νέριο, όσο και στον ίδιο τον Μουράτ (βλ. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 29, 34-36, 42-44), ενώ είχε ανανεώσει τη συνθήκη ειρήνης με τους

Σεπτέμβριο του 1389 συνέλαβαν αιχμάλωτο τον Νέριο, απαιτώντας αφενός χρηματικά λύτρα και αφετέρου την παράδοση του Άργους και του Ναυπλίου στη Γαληνοτάτη. Η οικογένεια Acciaiuoli έδρασε σύσσωμη με σκοπό την απελευθέρωση του Νέριο, προσφέροντας το Ναύπλιο και ένα μεγάλο χρηματικό ποσό, το οποίο μάλιστα προήλθε από το λιώσιμο των εκκλησιαστικών σκευών των ναών της Αττικής. Ταυτόχρονα, πρότειναν να παραχωρήσουν τα εμπορεύματα που βρίσκονταν στο λιμάνι της Κορίνθου⁵⁵.

Η στάση του Θεόδωρου όμως υπήρξε αδιάλλακτη. Αρνήθηκε να παραδώσει το Άργος, αγνοώντας τις εκκλήσεις των Acciaiuoli, αν και ο Νέριο βρισκόταν αιχμάλωτος στην Πάτρα για πάνω από ένα χρόνο. Τελικά τον απελευθέρωσαν, αφού η μικρότερη κόρη του Francesca κρατήθηκε ως όμηρος και παραδόθηκαν τα Μέγαρα στη Βενετία έως ότου της επιστραφεί το Άργος. Η «αυτοθυσία» της Francesca σε συνδυασμό με την άρνηση του δεσπότη να συνεργαστεί υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ του Νέριο και του δεσποτάτου, αν και, τυπικά, δεν ήρθαν ποτέ σε φανερή ρήξη.

Ο Νέριο ανταπέδωσε μετά θάνατον. Η διαθήκη του επεφύλασσε μια δυσάρεστη έκπληξη για τον δεσπότη, καθώς ως κληρονόμος οριζόταν η Francesca και μέσω αυτής ο σύζυγός της Κάρολος Τοτσο, κόμης της Κεφαλλονιάς⁵⁶. Η Βαρθολομαία κληρονόμησε μόνο το ποσό των 9.700 χρυσών δουκάτων που ο πατέρας της είχε ήδη δανείσει στον σύζυγό της⁵⁷, ενώ στην κυριότητα της αδελφής της πέρασε η σημαντικότερη κτήση των Acciaiuoli, η πόλη της

Ναβαρραίου: Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 33. Πρβλ. LOENERTZ, Péloponèse, σ. 237. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η απόφαση αυτή του Θεόδωρου προξένησε σημαντική οικονομική ζημία, κατά κύριο λόγο στον ίδιο, και δευτερευόντως στον Νέριο, αφού η Βενετία είχε επιβάλει οικονομικό εμπόριο και στους δύο: βλ. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 51, 84, 114.

55. JULIAN CHRYSOSTOMIDES, Italian women in Greece in the late fourteenth and early fifteenth centuries, *Rivista di Studi Byzantini e Slavi* 2 (1982) 118-132, εδώ σ. 127 κ.εξ. (στο εξής: CHRYSOSTOMIDES, Italian women).

56. CHRYSOSTOMIDES, Italian women, σ. 126-127. Ο γάμος της Francesca με τον Κάρολο Τοτσο έγινε το 1393. Ο Νέριο είχε προσπαθήσει να παντρεύσει τη Francesca άλλες δύο φορές. Το 1382 με τον γιο του Felipe Dalman, υποκόμη του Rocaberti, και το 1388 με τον γιο του Angelo Acciaiuoli, μεγάλου σενεσάλου της Σικελίας: Monumenta Peloponnesiaca, σελ. 41, σημ. 13.

57. Άλλοι κληρονόμοι του Νέριο ήταν ο νόθος γιος του Αντώνιος, στον οποίο άφησε τη Λιβαδειά και τη Θήβα, και η μητέρα του Αντώνιου, η ερωμένη του Μαρία Ρέντη, στην οποία κληροδότησε την ομώνυμη περιοχή μεταξύ Αθήνας και Πειραιά. Στην πόλη των Αθηνών κληροδότησε στο ναό της Παναγίας των Αθηνών (Παρθενώνας). Γενικά στην εκκλησία κληροδότησε σημαντικά προνόμια και μεγάλα χρηματικά ποσά. Γενική κληρονόμο του όρισε την νεώτερη κόρη του Francesca αφήνοντάς της, εκτός των άλλων, τα κάστρα της Σικυώνας και των Μεγάρων: Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 160 ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, Despotat, τ. I, σ. 143-144.

Κορίνθου, ένα μεγάλο εμπορικό κέντρο στρατηγικής σημασίας⁵⁸.

Οι όροι της διαθήκης είχαν ολοφάνερο στόχο την τιμωρία της Βαρθολομαίας για τη στάση του δεσπότη το 1389 και παράλληλα την επιβράβευση της συμπεριφοράς της Francesca. Μια τέτοια απαξίωση και αποκλήρωση, ουσιαστικά, της πρωτότοκης κόρης του δεν μπορεί να είχε άλλο στόχο παρά τον «διασυσμό» της ίδιας και του συζύγου της.

Αυτός βέβαια δεν ήταν ο μοναδικός λόγος. Η εξέλιξη αυτή δεν φαίνεται παράλογη, αν αναλογιστεί κανείς την κοινή καταγωγή και τη στενή επαφή που είχαν ο δούκας των Αθηνών και ο σύζυγος της Francesca. Εκτός από την εξ αγχιστείας σχέση τους, συνδέονταν και με δεσμούς αίματος, καθώς η μητέρα του Καρόλου, Μαγδαληνή Acciaiuoli, ήταν εξαδέλφη του Νέριο⁵⁹.

Προβληματισμό προκαλεί η πληροφορία του Χαλκοκονδύλη σχετικά με την Κόρινθο, καθώς ο ίδιος ο Νέριο τη διαψεύδει. Με δεδομένη την αντίδραση του Θεόδωρου, ο οποίος διεκδίκησε αμέσως την πόλη, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο ο Νέριο να είχε δώσει μια τέτοια υπόσχεση στον δεσπότη κατά τις μεταξύ τους διαπραγματεύσεις. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι ο γάμος της Βαρθολομαίας αντιμετωπίστηκε με απαξίωση από τον αδελφό του Νέριο, Angelo, καθώς ο Παλαιολόγος ήταν Ορθόδοξος στο δόγμα. Ανάλογες αιχμές αφήνει και ο Δημήτριος Κυδώνης σε επιστολή του προς τον Θεόδωρο, όχι μόνο για το δόγμα, αλλά και την καταγωγή της νύφης, που σε σχέση με αυτήν του Θεόδωρου θα μπορούσε να θεωρηθεί ταπεινή⁶⁰.

Η διαθήκη του Νέριο υπήρξε πηγή νέων προβλημάτων για το δεσποτάτο, καθώς η αντίδραση του Θεόδωρου και της Βαρθολομαίας ήταν άμεση και ενδεικτική της ενόχλησής τους για τους όρους της διαθήκης. Ξεκίνησαν την πολιορκία της Κορίνθου, όπου διέμενε η Francesca. Ο πόλεμος είχε στον πυρήνα του την αντιζηλία μεταξύ των δύο αδελφών, αλλά εξυπηρετούσε τη νέα πολιτική του Παλαιολόγου για την αντιμετώπιση των Οθωμανών. Το 1389, ο Μουράτ Α΄ πέθανε. Ο γιος και διάδοχός του Βαγιαζήτ Α΄⁶¹ δεν ήταν

58. Η Κόρινθος είχε περάσει στην κυριότητα του Νέριο ως ενέχυρο για ένα ποσό που είχε δανείσει στον Angelo Acciaiuoli. Στη διαθήκη του έδινε τη δυνατότητα στον Angelo να πληρώσει το οφειλόμενο ποσό και να του επιστραφεί η πόλη. Αν δεν δεχόταν, η Francesca θα κληρονομούσε και την Κόρινθο. JULIAN CHRYSOSTOMIDES, *Corinth 1394-1397: Some new facts*, *Βυζαντινά* 7 (1975) 85 (στο εξής: CHRYSOSTOMIDES, *Corinth*).

59. Βλ. σχετικά CHRYSOSTOMIDES, *Italian women*, σ. 122-127.

60. ΚΥΔΩΝΗΣ, *Ἐπιστολαί*, αρ. 293⁵¹⁻⁵². Για τον Κυδώνη, φαίνεται πως το δόγμα είχε λιγότερη σημασία από το γεγονός ότι η Βαρθολομαία ήταν κόρη εμπόρων, που είχαν αξία όσο υπήρχε ο πλούτος τους, ενώ ο Θεόδωρος ήταν γιος, αδελφός και εγγονός βασιλέων. Πρβλ. CHRYSOSTOMIDES, *Letter*, σ. 120-122.

61. PLP, αρ. 21248.

ικανοποιημένος με τις σχέσεις κυρίου-υποτελούς που διατηρούσε ο πατέρας του με τους χριστιανούς ηγεμόνες, έστω κι αν ο ίδιος ο Μανουήλ Β΄, όντας αυτοκράτορας, είχε ακολουθήσει τον οθωμανικό στρατό στις εκστρατείες του. Επιδίωξη του Βαγιαζήτ ήταν να ασκήσει αυστηρό έλεγχο έναντι των υποτελών του⁶².

Πρωταρχικός στόχος ήταν το δεσποτάτο. Το 1393, νέα επανάσταση των Βυζαντινών αρχόντων είχε ξεσπάσει στην Πελοπόννησο, με την υποστήριξη του Βαγιαζήτ⁶³. Αρχηγός τους ήταν και πάλι ο ηγεμόνας της Μονεμβασίας Μαμωνάς, αφού ο Θεόδωρος του είχε στερήσει ορισμένα από τα εδάφη του το 1391/2. Έως το 1394, ο κίνδυνος της κατάληψης της Μονεμβασίας από τους Οθωμανούς ήταν ορατός, τόσο ώστε οι κάτοικοί της να ζητήσουν την προστασία των Βενετών, παραχωρώντας τους την πόλη. Η Γαληνοτάτη αρνήθηκε, μη θέλοντας να προκαλέσει τον νέο Οθωμανό ηγεμόνα, που έφερε το χαρακτηριστικό προσωνύμιο «Κεραυνός»⁶⁴.

Οι προθέσεις του Βαγιαζήτ έγιναν φανερές την άνοιξη του 1394. Ο σουλτάνος συγκάλεσε στις Σέρρες συμβούλιο, όπου παρευρίσκονταν ο Μανουήλ Β΄, ο Θεόδωρος και διάφοροι Σέρβοι ηγεμόνες. Ας σημειωθεί ότι ο Θεόδωρος βρέθηκε εκεί ύστερα από αίτημα του Μαμωνά, ο οποίος είχε καταφύγει στον σουλτάνο, παραπονούμενος για την καταπάτηση των δικαιωμάτων του⁶⁵. Η σύμπραξη των Μαμωνάδων και άλλων με τους Οθωμανούς, και νωρίτερα με τους Ναβαρραίους, οφείλεται, σύμφωνα με την Nevra Neciroğlu, είτε στην

62. Στη στάση του αυτή τον οδήγησαν δύο εξεγέρσεις των υποτελών του στην Μικρά Ασία, αμέσως μετά τον θάνατο του Μουράτ Α΄: βλ. REINERT, *Palaiologoi*, σ. 291.

63. *Επιτάφιος*, σ. 127²²⁻²⁴ και σ. 127³¹-129: *Περὶ δὲ τῶν αὐτομολησάντων εἰς τοὺς ἔχθρους καὶ μετὰ τῶν λύκων, ὡς εἰπεῖν, γενομένων καὶ ἐπιθυμούντων μὲν ἐσθίειν τὰς τῶν ὀμοφύλων σάρκας, ἐσθιόντων δὲ τὰς ἰδίας, τί ἂν τις λέγοι; [...]* Ἴστε ποὺ τὸν Πέρσην ἐκείνον, τὸν Παγιαζίτην λέγω, τὸν Ἀσίας ἄρχοντα, τὸν Εὐρώπης κύριον, δὲ ἀφόρητὸς τις ὦν οὐδὲ φορητὸν ἡγεῖτο ἄρχοντά τινα χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι. Οὗτος ἦν ἡ τούτων θρασύτης τούτου τῆ δυνάμει θαρροῦντες καὶ πρὸς γε ἔτι τῆ δυσμενεία τῶν γειτονούντων ἡμῖν Λατίνων τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχειροῦν. Πρβλ. LOENERTZ, *Péloponèse*, σ. 242-245.

64. *Monumenta Peloponnesiaca*, αρ. 135. LOENERTZ, *Péloponèse*, σ. 249.

65. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 74²⁰-75: *...καὶ ποτε ὄντος βασιλέως ἐν Φερραῖς τῆς Μακεδονίας χώρας καὶ διατρίβοντος, καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως φοιτῶντος ἐνταῦθα ἐπὶ τὰς θύρας καὶ τοῦ τῆς Σπάρτης ἡγεμόνος καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ζάρκου παιδὸς καὶ Στεφάνου τοῦ Ἐλεαζάρου, ἀφικνεῖται ἀπὸ Πελοποννήσου ὁ τῆς Ἐπιδαύρου τὸ παλαιὸν γενόμενος ἄρχων, τοῦνομα Μαμωνᾶς, δὲ ἀφικόμενος παρὰ βασιλέα Παιαζίτην ἐνεκάλει τῷ τῶν Ἑλλήνων βασιλέως ἀδελφῷ ὡς ἀφελομένῳ τὴν τε Ἐπίδαυρον καὶ ποιήσαντι αὐτὸν κακά. Πρβλ. ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, *Despotat*, τ. Ι, σ. 127-128. Η οικογένεια των Μαμωνάδων εξακολουθούσε να διατηρεί σχέση αντιπαλότητας με τον Θεόδωρο και απευθύνθηκε στον Βαγιαζήτ λόγω του ότι οι Οθωμανοί επεδίωκαν την οικειοθελή παράδοση των χριστιανικών πληθυσμών που με αυτόν τον τρόπο διατηρούσαν τα προνόμιά τους: βλ. NECIROĞLU, *Byzantium*, σ. 245-248.*

προσπάθειά τους να αυτονομηθούν για να απαλλαγούν από τις φορολογικές υποχρεώσεις προς τον δεσπότη, επιζητώντας την απασχόληση του Θεόδωρου με τους εξωτερικούς εχθρούς, είτε γιατί ειλικρινά πίστευαν ότι η οθωμανική διοίκηση μπορούσε να εξασφαλίσει ασφάλεια και ευημερία⁶⁶.

Σύμφωνα με τον Χαλκοκονδύλη, ο Βαγιαζήτ στις Σέρρες ήθελε στην πραγματικότητα να δολοφονήσει τους δύο αδελφούς, είχε μάλιστα αναθέσει την εκτέλεση στον γιο του Hayreddin Paşa, Αλή. Ο Μανουήλ και ο Θεόδωρος σώθηκαν λόγω μιας τυχαίας καθυστέρησης και ενώ ο Βαγιαζήτ είχε μετανιώσει για την απόφασή του⁶⁷.

Ο Θεόδωρος, αφού κατάφερε να δραπετεύσει από τις Σέρρες, θέλησε να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για τη διάσωση του δεσποτάτου. Κύριος στόχος ήταν η επαναπροσέγγιση με τη Βενετία, η οποία συμμεριζόταν τις ανησυχίες του δεσπότη για τις δικές της πελοποννησιακές κτήσεις⁶⁸. Ήδη από το 1391, με την όξυνση της τουρκικής επιθετικότητας, μέσω και πειρατικών επιθέσεων που μάστιζαν τις βενετοκρατούμενες πόλεις, η στάση της Γαληνοτάτης είχε αλλάξει έναντι του Θεόδωρου. Η κύρια αιτία των προστριβών τους ήταν η πόλη του Άργους, που η Βενετία επί μακρόν ζητούσε να της επιστραφεί. Οι διαπραγματεύσεις είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1391 και ολοκληρώθηκαν το 1394, οπότε ο Θεόδωρος αποφάσισε να συναινέσει, λαμβάνοντας υπόψη τα γεγονότα των Σερρών και τη στάση του Βαγιαζήτ⁶⁹.

Η κατάληψη της κομητείας των Σαλώνων από τους Οθωμανούς το 1394 ενέτεινε ακόμη περισσότερο τους φόβους του δεσπότη⁷⁰. Οι πηγές δεν είναι σαφείς για τις προθέσεις του, αλλά αυτές εικάζονται από τις μετέπειτα κινήσεις του. Σημαντική ενίσχυση για τον Θεόδωρο ήταν η επισκευή του κατεστραμμένου τείχους του Εξαμιλίου στον Ισθμό, που φαίνεται να ήταν ένας

66. NESİROĞLU, Byzantium, σ. 253-256 και για τη συμπεριφορά των Οθωμανών στις νέες κτήσεις τους σ. 26-27.

67. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 75+101. ...ἤχθητό τε τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ Παιαζήτης. ἐνήγε δὲ ἐξ τοῦτο καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως παῖς, ὃς παρὼν αὐτοῦ τὴν δίκαιαν εἶχεν ἀπὸ Παιαζήτω. καὶ δὴ λέγεται καὶ ἀνελεῖν ὠρμημένον περὶ ὀμιλίας ἔχοντα, μετέμελεν αὐθις οὐ πολλῶ ὕστερον. ἐπήμυνε δὲ αὐτῷ τὸν ὄλεθρον Ἀλῆς ὁ Χαρατίνεω παῖς, ὃς συνήθης αὐτῷ ἐτύγχανεν ὦν καὶ χρήμασιν ὡς τὰ μάλιστα ἐθεραπεύετο ὑπ' αὐτοῦ. Πρβλ. CHARANIS, Strife, σ. 313-314.

68. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 91²³⁻²⁵. ...καὶ Βρενέζης μὲν πολλὰκις ἐσβαλὼν καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐδῆου τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ Κορώνην τε καὶ Μεθώνην χωρία...

69. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 103, 130-131.

70. Τα Σάλωνα διοικούσε από το 1282 η εξαδέλφη του Θεόδωρου, Ελένη Καντακουζηνή, χήρα του τελευταίου κόμητος Louis Fadrique d'Aragon. Μετά την κατάληψή τους, η χήρα κόμισσα πέθανε, ενώ η κόρη της Μαρία συνελήφθη αιχμάλωτη και πέθανε έναν χρόνο αργότερα. Βλ. NICOL, Kantakuzenos, αρ. 52 και 53.

από τους άμεσους στόχους του. Αν όντως ήλπιζε στην κατάκτηση της Κορίνθου, θα μπορούσε να ελπίζει επιπλέον ότι θα ανέκοπτε επιτυχώς την επέλαση του Βαγιαζήτ, έχοντας υπό την κυριαρχία του όλο τον λαϊμό του Ισθμού.

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κορίνθου από τον δεσπότη η κατάσταση στην βορειοανατολική Πελοπόννησο ήταν τεταμένη, όπως γλαφυρά περιγράφεται στην αναφορά του Nicolo Martoni, ενός Ιταλού νοταρίου που ταξίδευε από την Αθήνα στην Πελοπόννησο⁷¹. Όπως σημειώνει ο Martoni, τον δρόμο προς την Κόρινθο λυμαίνονταν Τούρκοι ληστές, ενώ οι πύλες των Μεγάρων ήταν κλειστές από φόβο για τους εγκαθήμες του Παλαιολόγου. Τέλος, κοντά στον Ισθμό, η Βαρθολομαία είχε στήσει ενέδρα περιμένοντας την αδελφή της που θα ταξίδευε από την Κόρινθο προς την Κεφαλλονιά.

Για τον Θεόδωρο, η αναστάτωση αυτή δεν απέφερε οποιοδήποτε όφελος. Αντίθετα έπρεπε σύντομα να διευθετηθούν όλες οι εκκρεμότητές του λόγω του αυξανόμενου οθωμανικού κινδύνου. Ο σουλτάνος Βαγιαζήτ είχε ήδη πραγματοποιήσει μια επιδρομή στην Πελοπόννησο, ενώ η Μονεμβασιά είχε ήδη βρεθεί προσωρινά υπό την κυριαρχία των Οθωμανών⁷². Ο δεσπότης, φοβούμενος για την επικράτειά του, θέλησε να κλείσει το ζήτημα της Κορίνθου αλλά και να αποκαταστήσει πλήρως τις σχέσεις του με τη Βενετία, με την οποία είχε υπογράψει το 1394 συνθήκη παραχωρώντας της οριστικά την πόλη του Άργους⁷³. Τα αποτελέσματα της συνθήκης ήταν άμεσα, αφού οι Βενετοί δέχτηκαν να προσφέρουν ναυτική υποστήριξη στον Θεόδωρο για την ανάκτηση της Μονεμβασιάς⁷⁴, και σύντομα η πόλη πέρασε σε βυζαντινά χέρια. Η διαμάχη του με τον Τοκκο, αποτελούσε πλέον εμπλοκή στις βυζαντινο-βενετικές σχέσεις.

Κομβικής σημασίας για την πρόοδο των γεγονότων υπήρξε μια σημαντική στρατιωτική επιτυχία των Βυζαντινών. Αν και τα βυζαντινά στρατεύματα υπέστησαν μεγάλη ήττα έξω από την Κόρινθο, πέτυχαν σημαντική νίκη έξω από το Λεοντάρι της Αρκαδίας, στις 4 Ιουνίου του 1395, όπου αιχμαλωτίστηκε και ο αρχηγός των Ναβαρραίων, Πέτρος de San Superan, που είχε συμμαχήσει με τον Τοκκο⁷⁵. Η αιχμαλωσία του Superan επιτάχυνε τις εξελίξεις,

71. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 166. Για την πολιορκία της Κορίνθου βλ. CHRYSOSTOMIDES, Corinth, σ. 85 κ.εξ.

72. LOENERTZ, Péloponèse, σ. 249-253.

73. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 141.

74. Αυτόθι, αρ. 145.

75. Βραχέα Χρονικά, αρ. 33, §18 CP: ... τῷ δ' αὐτῷ ἔτει ἐκατέβηκεν κῦρ Δημήτριος ὁ Ῥάλης μετὰ τὸ

στερώντας από τη Βενετία και τον Κάρολο Τοτσο, τον βασικό τους σύμμαχο.

Το 1395 ο Θεόδωρος Α΄ συνθηκολόγησε και με τον Κάρολο Τοτσο, ο οποίος διατηρούσε τον ίδιο φόβο για τους Οθωμανούς. Η Κόρινθος και ο Ακροκόρινθος παραχωρήθηκαν στον δεσπότη από τον Τοτσο, με την υποχρέωση να καταβάλει στον Κάρολο εφάπαξ ποσό ύψους 6.000 δουκάτων συν το ποσό των 600 δουκάτων ετησίως⁷⁶. Επιπλέον, οι Βενετοί κατέβαλαν 50.000 χρυσά νομίσματα για την απελευθέρωση του αρχηγού των Ναβαρραίων, καθώς τους χρειαζόταν ως αντίβαρο της βυζαντινής δύναμης στην περιοχή.

Αν επιχειρήσει κανείς να χαρακτηρίσει τις έως τότε κινήσεις του Θεόδωρου, πιθανώς να τις θεωρούσε ως πετυχημένες και, δεδομένης της κατάστασης, μάλλον ήταν. Όμως, πολύ σύντομα οι φόβοι του επαληθεύτηκαν και μια νέα οθωμανική επιδρομή αναστάτωσε τη νότια Ελλάδα. Ο Βαγιαζήτ απέστειλε στην Πελοπόννησο δύναμη 60.000 ανδρών υπό τον Timur και τον Yakub Pasa⁷⁷. Ο Θεόδωρος, αν και είχε αρχίσει να επισκευάζει το Εξαμίλιον, χρειαζόταν τη βοήθεια των Βενετών, για να ανταποκριθεί στο μεγάλο οικονομικό κόστος. Οι όροι που έθεταν οι δύο πλευρές οδήγησαν σε αδιέξοδο τις διαπραγματεύσεις⁷⁸. Η άρνηση της Βενετίας είχε δραματικές συνέπειες. Οι οθωμανικές δυνάμεις επιτέθηκαν στο Άργος, λεηλάτησαν την πόλη και οδήγησαν περίπου 30.000 κατοίκους στην αιχμαλωσία⁷⁹.

Υπό την πίεση των γεγονότων, ο δεσπότης αναζήτησε ακόμη ισχυρότε-

φουσάτον τοῦ Λεοντάρου καὶ τῶν Ἀλβανιτῶν καὶ ἐπίασεν τὸν πρίγκηπαν, μηνὶ ἰουνίῳ δ΄, καὶ τῷ δεκεβρίῳ μηνὶ ἠγοράσθη. Πρβλ. LOENERTZ, Chronique, σ. 405-406, 423-424. LOENERTZ, Péloponèse, σ. 242.

76. CHRYSOSTOMIDES, Corinth, σ. 97. ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Οι ιστορικές περιπέτειες της Κορίνθου στα τέλη του 14ου αιώνα, *Σύμμεικτα* 3 (1968) 33 (στο εξής: ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Κόρινθος).

77. LOENERTZ, Péloponèse, σ. 255.

78. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 157, 180-181. Πρβλ. CHRYSOSTOMIDES, Corinth, σ. 95-96. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Κόρινθος, σ. 31-33. Παρ' όλη την ασυμφωνία των δύο πλευρών, η Βενετία, την ίδια περίοδο αλλά και αργότερα, είχε λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση των καταστροφών που προκαλούνταν από τις τουρκικές επιδρομές. Βλ. σχετικά NECIPOĞLU, Byzantium, σ. 241-242. Πρβλ. A. LUTTRELL, Latin response to Ottoman expansion before 1389, στο: *The Ottoman Emirate (1300-1389). Halcyon Days in Crete I. A Symposium held in Rethymnon, 11-13 January 1991*, ELIZABETH ZACHARIADOU (επιμ.), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 1993, σ. 119-134.

79. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 92²⁻⁵ και σ. 92¹¹⁻¹⁴: *...ἐπὶ τοῦτο δὲ τὸ Ἄργος Ἰαγούπησ ὁ Παιαζήτω βασιλέωσ στρατηγὸς ὡς ἐστρατεύετο, ἐπολιόρκει τε ἀνὰ κράτος, καὶ προσβάλλον τῷ τείχει θαμὰ οὐκ ἀνίει. [...] ἐλείν τε κατὰ κράτος τὴν πόλιν καὶ ἀνδραποδίσασθαι πόλιν περιφανῆ τε καὶ παλαιάν. ἀνδράποδα δὲ λέγεται γενέσθαι ἐντεῦθεν τοῖς Τούρκοις ὡς τρισμύρια.*

ρους συμμάχους. Στράφηκε στους Ιωαννίτες της Ρόδου, οι οποίοι εκτός των οικονομικών ανταλλαγμάτων μπορούσαν να προσφέρουν σημαντική στρατιωτική υποστήριξη, και το 1397 τους πούλησε την Κόρινθο⁸⁰. Αν και το Τάγμα διέθετε αρκετές δυνάμεις στην περιοχή, το 1399, μια νέα τουρκική επίθεση τους ανάγκασε να ζητήσουν την αγορά των Μεγάρων από την Francesca Tocco και να επανέλθουν στα σχέδια του Θεόδωρου για ενίσχυση του Εξαμιλίου⁸¹.

Η διάθεση των Ιωαννιτών να παραμείνουν στην Πελοπόννησο, έκανε τον Θεόδωρο να διευρύνει τις σχέσεις μαζί τους. Εκτός από την πώληση της Κορίνθου, το 1400 συμφώνησε με τους Ιωαννίτες και εκείνη του δεσποτάτου και της πόλης του Μυστρά⁸². Η αντίδραση των κατοίκων του Μυστρά ήταν πρωτοφανής. Οι εκπρόσωποι του Τάγματος σώθηκαν χάρι στην παρέμβαση του επισκόπου Λακεδαίμονιας, που ήταν ο επικεφαλής των εξεγερμένων κατοίκων, ενώ απαγορεύθηκε η είσοδος στον Θεόδωρο που είχε φύγει για τη Μονεμβασιά⁸³.

Ριζική ανατροπή των συνθηκών προκάλεσε η άφιξη του Μογγόλου ηγεμόνα Ταμερλάνου στη Μικρά Ασία. Όσο πλησίαζε στην οθωμανική επικράτεια, ο Βαγιαζήτ εγκατέλειψε όλες του τις στρατιωτικές ενέργειες στα ευρωπαϊκά εδάφη, αλλά και τη μακρόχρονη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης⁸⁴. Η αναμέτρησή τους έλαβε χώρα στην Άγκυρα, το 1402, όπου οι

80. Οι διαπραγματεύσεις για την πώληση της Κορίνθου δεν έγιναν μόνο με τους Ιωαννίτες. Ο Θεόδωρος ταυτόχρονα διαπραγματεύεται με τη Βενετία, τον Κάρολο Tocco και τον Γενοιάτη Ζαχαρία Ασάν, για ποσά από 17.000 έως 20.000 δουκάτα: CHRYSOSTOMIDES, Corinth, σ. 97-100· ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Κόρινθος, σ. 33, 37-38· ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, Despotat, τ. I, σ. 158-159.

81. Για την αγορά των Μεγάρων, οι Ιωαννίτες προσέγγισαν τον Θεόδωρο, ως εκπρόσωπο της γυναικαδέλφης του, εφόσον οι σχέσεις του με τους Tocco είχαν βελτιωθεί μετά τη συμφωνία για την Κόρινθο· βλ. Έπιτάφιος, σ. 176, σημ. 107.

82. Έπιτάφιος, σ. 167 κ.εξ· Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 213. Πρβλ. LOENERTZ, Péloponèse, σ. 255.

83. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. I, σ. 916-921: *...καὶ Σπάρτην δὲ τοῖς ἀπὸ Ῥόδου Ναζηραίοις ἐς λόγους ἀφικόμενος ἀπέδοτο πολλοῦ τινός. οἱ μὲν Σπαρτιάται, ὡς ἤσθοντο προδεδομένοι ὑπὸ τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνος, ἀπὴν γὰρ τότε, ἐνάγοντος τοῦ Σπάρτης ἀρχιερέως κοινῇ τε συνιόντες σφίσι λόγον ἐδίδοσαν, καὶ συνίσταντο ἀλλήλοις, καὶ συνετίθεντο ὡς οὐδενὶ ἐπιτρέψοντες εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν τῶν Ναζηραίων, πάν δέ, ὅ τι ἂν δεοί, χαλεπὸν πεισομένους πρὸς τοῦ Ναζηραίοις τοῖς Λατίνων πείθεσθαι. ἐστήσαντο δὲ σφίσι καὶ τὸν γε ἀρχιερέα ἄρχοντα ἐπὶ τούτῳ. καὶ ἐλθόντων τῶν Ναζηραίων προηγορεύοντο ἀπαλλάσσειν οὖν ὄχοντο ἀπαλλάσσειν ὡς ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, ὡς οὐδὲν ἐς τοῦτο σφίσι προεχώρει. Θεόδωρος δὲ ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὡς ἤσθετο τὸ πρᾶγμα, ὡς τοῦναντίον, ἢ ἐβούλετο, περιέστη αὐτῷ, λόγους τε ἔπεμπεν αὐθις παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποπειρώμενος, εἰ δέξαιτο ἔτι αὐτὸν αὐθις ἐπανιόντα. ὡς δὲ διαπειρωμένοι προσέεντο τοὺς λόγους, ἐσήει δὲ τὴν πόλιν, ὄρκια ποιησάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τοιοῦτον.* Πρβλ. Έπιτάφιος, σ.

Οθωμανοί ηττήθηκαν και ο Βαγιαζήτ αιχμαλωτίστηκε και πέθανε λίγο αργότερα.

Ο δεσπότης τώρα βρισκόταν σε αδιέξοδο. Η ήττα του Βαγιαζήτ είχε απομακρύνει τον άμεσο κίνδυνο και ο Θεόδωρος ήθελε να λύσει τη συμφωνία με τους Ιωαννίτες, χωρίς βεβαίως να τους δυσαρεστήσει. Σε αυτό επιστρατεύθηκε και ο ίδιος ο αυτοκράτορας Μανουήλ ως μεσολαβητής. Η χρυσή τομή βρέθηκε όταν ο δεσπότης πρότεινε να επιστρέψει το ποσό που είχε λάβει για την αγορά του Μυστρά συν μια χρηματική αποζημίωση, ύψους 46.500 δουκάτων. Επιπροσθέτως, παραχώρησε στο Τάγμα την κομητεία των Σαλώνων, που είχε καταλάβει μετά τον θάνατο του Βαγιαζήτ και την οποία διεκδικούσε ως ο κοντινότερος συγγενής της τελευταίας ηγεμόνος του, Ελένης Καντακουζηνής⁸⁵.

Αυτή ήταν μια από τις τελευταίες ενέργειες του Θεόδωρου Παλαιολόγου. Το 1407, αισθανόμενος το τέλος του, ζήτησε να καρεί μοναχός και έλαβε το όνομα Θεοδώρητος. Μερικές ημέρες αργότερα πέθανε⁸⁶.

Για τον πολιτικό βίο του Θεόδωρου είναι γνωστά αρκετά στοιχεία. Αντίθετα, ελάχιστες είναι οι πληροφορίες για την προσωπική ζωή του και οι περισσότερες προέρχονται από τον επιτάφιο λόγο που συνέθεσε ο αδελφός του Μανουήλ. Πρέπει, ωστόσο να ληφθεί υπόψη η σκοπιμότητα της σύνθεσης του λόγου αυτού, η μεροληπτική στάση του συγγραφέα και η δεδομένη υπερβολή στην ερμηνεία των γεγονότων. Έτσι, ο Θεόδωρος Παλαιολόγος παρουσιάζεται ως ένας άνθρωπος με πολλά χαρίσματα, αφοσιωμένος και πιστός στην οικογένειά του, ακέραιος, έντιμος και με μοναδική σκέψη την ευημερία των υπηκόων του. Ο Μανουήλ, με τη λογοτεχνική διάθεση που χαρακτηρίζει παρόμοια έργα, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι δεν ήταν ο Θεόδωρος που είχε ανάγκη την Πελοπόννησο, αλλά η Πελοπόννησος ήταν τυχερή που κέρδισε τον Θεόδωρο, ο οποίος, παρόλο που είχε μόλις απελευθερωθεί και χωρίς να διαθέτει οποιουδήποτε πόρους, έσπευσε να αναλάβει

203²⁵⁻²⁸. *Και πολεμείν Ροδίους φανερώς ήρξαντο, και ψήφισμα γέγονε κοινόν, ὄρκους τὸ βέβαιον ἐσχηκός, ἢ τοὺς Φρερίους ἐξελάσαι τῆς αὐτῶν ἢ τεθνάναι, τὸν δὲ φιλούμενον αὐτοῖς ἐπαναλαβεῖν δεσπότην, εἰ καὶ μηδαμῶς αὐτὸν ἀπεβάλοντο.*

84. Ο Βαγιαζήτ αμέσως μετά τα γεγονότα των Σερρών το 1394 είχε ξεκινήσει την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης που διήρκεσε οκτώ έτη.

85. Monumenta Peloponnesiaca, αρ. 223, 257, 269-279, 282, 289-290· ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, Despotat, τ. Ι, σ. 160-161.

86. Βραχεία Χρονικά, αρ. 33, §22D: *...ἐν ἔτει ,ζνζ´ ἀπέθανεν ὁ δεσπότης ὁ πορφυρογέννητος ἀναβαίνοντας εἰς τὴν Πόλιν, καὶ ἐτελεύτησεν εἰς τὴν Σηλυμβρίαν, Ἰουνίῳ κδ´.* Ετάφη στο βόρειο παρεκκλήσιο του καθολικού της μονῆς Βροντοχίου: ΖΑΚΥΤΗΝΟΣ, Despotat, τ. Ι, σ. 165-165.

το δύσκολο καθήκον της διακυβέρνησης του Μορέως⁸⁷.

Για την αγάπη προς την οικογένειά του σώζονται πολλά παραδείγματα. Εκτός του Μανουήλ Β΄, ο Θεόδωρος διατηρούσε πολύ καλή σχέση με τον πατέρα του Ιωάννη Ε΄, τον οποίο υποστήριξε απαρέγκλιτα σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Η μητέρα του, Ελένη Καντακουζηνή, ήταν επίσης ένα πρόσωπο που του ασκούσε επιρροή, αφού εμφανίζεται να ζητά τη συμβουλή της σε διάφορες περιστάσεις⁸⁸. Από την οικογένεια των Καντακουζηνών, φαίνεται ότι κληρονόμησε και το ενδιαφέρον για τα γράμματα και τη διανοήση, το οποίο προβάλλεται μέσα από την αλληλογραφία που διατηρούσε με τον Δημήτριο Κυδώνη.

Καμιά πληροφορία δεν σώζεται για τη σχέση με τη σύζυγό του. Παρόλο που έχει εκφραστεί η άποψη ότι ο δεσπότης έπεσε σε μελαγχολία μετά τον θάνατο της Βαρθολομαίας, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επαληθευτεί ούτε να διαψευστεί. Δεν είναι γνωστό αν ο γάμος τους ήταν ευτυχισμένος, ούτε τα αισθήματα που έτρεφε γι' αυτήν. Το μόνο στοιχείο παρέχεται από τον Χαλκοκονδύλη που αναφέρει ότι δεν είχαν αποκτήσει παιδιά, αν και ο Θεόδωρος είχε τουλάχιστον δύο εξώγαμα τέκνα⁸⁹. Δεν είναι γνωστό ούτε το έτος του θανάτου της. Φαίνεται όμως ότι τοποθετείται πριν το 1415 κατά την εκφώνηση του επιταφίου του συζύγου της⁹⁰. Τελευταία έχει υποστηριχθεί ότι ο Θεόδωρος είχε συνάψει και δεύτερο γάμο στο τέλος της ζωής του, αλλά και αυτή η θεωρία φαίνεται προβληματική⁹¹.

Γεγονός είναι ότι η Βαρθολομαία δεν υπήρξε μια προσωπικότητα που σημάδεψε την εποχή της, σε αντίθεση με την αδελφή της Francesca και τη μητέρα της Annesa Saraceni, δύο δυναμικές και ισχυρές γυναίκες που δεν

87. Ἐπιτάφιος, σ. 113³⁸: *Εἰ γὰρ ἀληθέστερον εἶποι τις, οὐ μᾶλλον τούτῳ ἢ Πελοπόννησος ἤπερ οὗτος δέδοται τῇ Πελοποννήσῳ. Οὐ γὰρ βοηθεῖν ἐκεῖνῳ τότε δυνάμεως εἶχεν, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βοηθείας μᾶλλον ἦν χρῆζουσα, καίτοι κάκεινος τοιοῦτος ἦν τηνικαῦτα ὥστε βοηθείας δεῖσθαι, ψιλὸς μὲν πάντων τῆς φρουρᾶς ἐξεληθὼν, μηδὲν δὲ δυνηθεὶς διὰ τὸν καιρὸν κτήσασθαι.*

88. Η σημαντικότερη είναι κατά τη διαπραγμάτευση της πώλησης του δεσποτάτου. Ἐπιτάφιος, σ. 167^{14-16, 18-19}: *Ἐπὶ χρόνῳ ἢ ἐν Ρόδῳ κοινότης, ἄνδρες ἀξυγίαν, ὑποταγὴν, ἀκτημοσύνην ὑπισχνούμενοι τῷ Σωτήρι καὶ πολεμῖν τοῖς τῷ σταυρῷ πολεμοῦσιν[...] Κόρινθον ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τριῶν ἐτῶν, οἶμαι, προεσχηκότες, οὐδ' ἀπὸ γνώμης τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἡμετέρας.*

89. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, τ. Ι, σ. 194⁵⁻⁷: *... τῷ μὲν οὖν πρεσβυτέρῳ Θεοδώρῳ τῷ πατρῷῳ παῖς οὐκ ἐγένετο ἀπὸ τῆς Ῥαινερίου θυγατρὸς, νόθοι δὲ ἐγένοντο. Μία κόρη του παντρεύτηκε το 1405 τον Τούρκο διεκδικητή του θρόνου Σουλεϊμάν, βλ. PAPADOPOULOS, *Palaiologoi*, αρ. 86.*

90. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι η Βαρθολομαία ήταν παρούσα στην εκφώνηση του επιτάφιου του συζύγου της.

91. ANGELIKI TZAVARA – T. GANCHOU, *La principissa Caterina Paleologina. À propos des βασίλισσας de Morée (fin XIVe-début XVe siècle), Ἐφῶ καὶ Ἑσπέρια* 4 (1999-2000) 67-86.

έμεναν αδιάφορες στις εξελίξεις της εποχής τους⁹². Για τη Βαρθολομαία δεν είναι γνωστό αν συμφωνούσε ή διαφωνούσε με τις κινήσεις του συζύγου της, ούτε αν τον υποστήριζε και τον βοηθούσε. Η μόνη πράξη της που σχετίζεται με τις ενέργειές του είναι η συμμετοχή της στα γεγονότα της Κορίνθου. Τα κίνητρά της όμως δεν είναι βέβαιο ότι δεν ήταν ωφελμιστικά και αποτέλεσμα του παραγκωνισμού από την αδελφή της.

Συνοψίζοντας, και κρίνοντας τα πεπραγμένα του Θεόδωρου, προκύπτει πως ήταν ένας άνθρωπος δραστήριος και φιλόδοξος. Ο Διονύσιος Ζακυθηνός γράφει ότι ο Θεόδωρος ήταν αξιοθαύμαστος ως δεσπότης και άνθρωπος με υψηλές διανοητικές αρετές⁹³. Η Ιουλιανή Χρυσοστομίδου σημειώνει πως, παρόλο που ο Θεόδωρος απέτυχε να ενώσει την Πελοπόννησο, πέτυχε να διατηρήσει την εξουσία, να επεκτείνει την επικράτειά του και να ενδυναμώσει την οικονομική ισχύ του⁹⁴.

Ως πρωταρχικό στόχο του είχε τη διεύρυνση της βυζαντινής εξουσίας σε μεγαλύτερο τμήμα της Πελοποννήσου, πράγμα που κατόρθωσε σε σημαντικό βαθμό, αλλά για μικρά χρονικά διαστήματα. Η στρατηγική του αυτή δεν συνεχίστηκε στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Η παραίτηση του Θεόδωρου ίσως συνδέεται με την επιβάρυνση της υγείας του, όπως υποστήριξε στον επιτάφιό του ο Μανουήλ Β΄. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγνωριστεί το γεγονός ότι ο Θεόδωρος, ζητώντας την βοήθεια των Οθωμανών εναντίον των επαναστατών Βυζαντινών αρχόντων, ήταν εκείνος που τους έφερε στην Πελοπόννησο⁹⁵. Η εξέλιξη της σχέσης του, τόσο με τους Οθωμανούς, όσο και με τους Acciaiuoli, είχε απογοητεύσει τον δεσπότη, αφού έχανε αντί να ωφελείται από τις συμμαχίες του.

Μπορεί να υποστηριχθεί πως οι απώλειες που υπέστη το δεσποτάτο οφείλονταν μάλλον σε αβλεψία του Θεόδωρου παρά στην έλλειψη ικανότητας. Δεν προσπάθησε να δημιουργήσει σταθερούς συμμαχικούς δεσμούς, παρά έψαχνε συμμάχους όταν το απαιτούσε η περίσταση. Αν και οι σύμμαχοι που έβρισκε διέθεταν τα απαραίτητα εχέγγυα για να τον βοηθήσουν, αυτό δεν συνέβαινε στην κατάλληλη χρονική συγκυρία. Τη σταθερή συνεργασία του με τον Νέριο Acciaiuoli δεν θέλησε να την υποστηρίξει μέχρι τέλους, θεωρώντας ίσως ότι δεν θα έπρεπε να επωμιστεί καμία ευθύνη εξαιτίας της απειρισκεψίας του Νέριο. Πιθανότατα, ο δεσπότης αντιλαμβανόταν ότι, από τις

92. Η Annesa αποδείχθηκε ιδιαίτερα ικανή κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του Νέριο, ενώ η Francesca υπέγραφε με κιννάβαρη ως *βασίλισσα*: CHRYSOSTOMIDES, *Italian women*, σ. 127 κ.εξ.

93. ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ, *Despotat*, τ. I, σ. 165.

94. *Monumenta Peloponnesiaca*, σ. xxxvii.

95. Βλ. και ΝΕΚΙΡΟĞLU, *Byzantium*, σ. 240.

κοινές τους ενέργειες, ο Acciaiuoli ήταν εκείνος που επωφελούνταν, ενώ ο ίδιος γινόταν ο φανερός στόχος των αντιπάλων τους.

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολεί τον μελετητή και εντάσσεται στις αδυναμίες του, είναι η προσπάθειά του να εκχωρήσει την κυριαρχία του δεσποτάτου. Εκ πρώτης όψεως μπορεί να χαρακτηριστεί ως αψυχολόγητη ενέργεια. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ο Θεόδωρος είχε δεχθεί οργανωμένες οθωμανικές επιθέσεις δύο φορές μέσα σε τρία χρόνια, ενώ περιτριγυριζόταν από αντιπάλους και η επικράτειά του μαστιζόταν από επιδρομείς και πειρατές. Παράλληλα, κατά την περίοδο εκείνη ο κυριότερος σύμβουλός του, ο Μανουήλ Β΄, έλειπε επί μακρόν στη Δύση αναζητώντας βοήθεια, γεγονός που οπωσδήποτε επηρέασε τις αποφάσεις που έλαβε ο Θεόδωρος. Ο Μανουήλ αποδίδει αυτές τις κινήσεις του αδελφού του στην κλονισμένη υγεία του, που τον έκανε να αντιδρά με πανικό, και στο γεγονός ότι ήθελε να εξασφαλίσει τη ζωή και την ελευθερία των κατοίκων της Πελοποννήσου. Αυτό μπορεί εν μέρει να ισχύει, αλλά είναι δυνατόν να δικαιολογήσει την προσπάθεια πώλησης του Μυστρά; Πιστεύω ότι επρόκειτο απλώς για μια βεβιασμένη ενέργεια, την οποία ο Θεόδωρος αργότερα θέλησε να διορθώσει.

Ως συμπέρασμα εξάγεται πως την πολιτική του Θεόδωρου Α΄ στην Πελοπόννησο καθόρισαν τέσσερις σημαντικοί παράγοντες. Οι τρεις αφορούν στις εξωτερικές σχέσεις και ο τέταρτος στην εσωτερική κατάσταση του δεσποτάτου.

Αφενός, οι νέες απειλητικές δυνάμεις, οι ασταθείς συμμαχίες και οι αυξανόμενες τουρκικές επιδρομές οδήγησαν σε πολλές πολεμικές επιχειρήσεις. Αφετέρου, σημειώθηκαν ορισμένες εξεγέρσεις των τοπικών αρχόντων. Ο Μανουήλ Β΄, σε αρκετά σημεία στον επιτάφιο που συνέθεσε για τον αδελφό του, περιγράφει τον Θεόδωρο ως έναν λαοφιλή ηγέτη, ο οποίος απολάμβανε την αγάπη των κατοίκων της Πελοποννήσου, από τη μέρα που έφθασε στο δεσποτάτο έως και τη μέρα του θανάτου του. Ωστόσο, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες της περιοχής ποτέ δεν είδαν με συμπάθεια τις ενέργειές του, αναγνωρίζοντας μόνο την προσπάθεια να τους υποτάξει και προκαλώντας συνεχείς αναταραχές που δυσχέραιναν τη θέση του, ενώ αποσπασματική είναι η εικόνα που σχηματίζεται για την πραγματική διάθεση του πληθυσμού έναντι του δεσπότη.

Ακόμη και στην προσωπική του ζωή δεν είναι γνωστό αν υπήρξε ευτυχισμένος ή δυστυχιμένος. Πριν φτάσει στην Πελοπόννησο, έζησε ενστερνιζόμενος την τύχη της οικογένειάς του, νομίζω έως του σημείου της εκμετάλλευσής. Προσπαθούσε συνεχώς να επιλύσει τα προβλήματα άλλων και μοιραζόταν τις περιπέτειές τους, χωρίς να έχει προσωπικές διενέξεις ή εχθρούς.

Βέβαιο είναι ότι ο γάμος του Θεόδωρου και της Βαρθολομαίας τελέστηκε για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Ωστόσο, μέσω του γάμου αυτού δεν εκπληρώθηκαν οι στόχοι και οι επιθυμίες του Παλαιολόγου. Δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει για μεγάλο διάστημα την ηρεμία στην Πελοπόννησο, ενώ αντίθετα προκλήθηκε μεγαλύτερη ένταση και λόγω της σύγκρουσης με την οικογένεια της συζύγου του.

Η μεγαλύτερη επιτυχία του Θεόδωρου ήταν η εγκαθίδρυση και η αναμφισβήτητη κυριαρχία των Παλαιολόγων στην Πελοπόννησο. Η πολιτική που ακολούθησε στο δεσποτάτο υπήρξε η απαρχή για τα σημαντικά επιτεύγματα των διαδόχων του στον Μορέα, σε πολιτικό, στρατιωτικό, διπλωματικό και πνευματικό επίπεδο. Παρά τις διαρκείς προσπάθειές, ο ίδιος δεν μπόρεσε να υλοποιήσει την επιθυμία του για ένωση της Πελοποννήσου κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ίσως, τελικά, ο Θεόδωρος να ήταν απλώς άτυχος!

SUMMARY

*Οὐ γὰρ δὴ μετριώτεροι τῶν Ἑσπερίων ἐχθρῶν
οἱ παρὰ τῆς Ἀνατολῆς ὀρμώμενοι Τοῦρκοι:*
THEODORE I PALAEOLOGUS AND THE PELOPONNESE
IN THE LATE FOURTEENTH CENTURY

Fourteenth-century Peloponnese was made up of several Latin states and dominant Venetian colonies, remnants of the Fourth Crusade; the only Byzantine territory was the Despotate of Morea. Its rulers, the despots, always trusted kinsmen of the emperor, followed the policies of Constantinople while trying to carve a separate political and diplomatic path.

The protagonist of this paper is Theodore I Palaeologus (1382-1407), brother of the emperor Manuel II (1391-1425). Through the observation of his reign in Morea, the reader can take a glimpse at the empire's situation at the time, which was defined by the irreversible expansion of its enemies and the ongoing dynastic struggles that led to the political, social and economic collapse of the Byzantine state.

Upon his arrival, Theodore had to cope with the rebellious Byzantine ruling class, who preferred their independence instead of abiding to the beatings of the central administration. That problem, still present until his death, forced him to make sporadic compromises and superficial coalitions, usually without benefit. Among his Latin allies were Nerio Acciaiuoli, the despot's father-in-law, Venice and the Hospitallers of Rhodes.

Besides the Latins, whose help proved inadequate, Theodore turned to the swiftly rising Ottoman sultans. Although at first, the Ottomans suppressed the internal opposition of the despot, soon they became the most significant threat, not only for the Peloponnese, but for the rest of the failing Byzantine Empire. In the long run, Theodore, from an "ally" of Murād I (1361-1389), turned out to be a liegeman of Bāyezīd I (1389-1402).

This study, based on contemporary Byzantine sources and modern bibliography, aims to roughly present Theodore's foreign affairs and his co-existence in the Peloponnese with the Latins and the Ottoman Turks, either as friends or as foes.

NAFSIKA VASSILOPOULOU